

UPPSALA
UNIVERSITET

Centrum för lättläst

Ur ett domänanalytiskt perspektiv

Annika Andersson

Institutionen för ABM
Uppsatser inom biblioteks- & informationsvetenskap ISSN 1650-4267
Masteruppsats, 30 högskolepoäng, 2010, nr 499

Författare/Author

Annika Andersson.

Svensk titel

Centrum för lättläst: Ur ett domänanalytiskt perspektiv.

English Title

Centrum för Lättläst: From a Domain Analytical Perspective.

Handledare/Supervisor

Ulrika Kjellman.

Abstract

The aim of this two years master thesis in Library and information science is to study the foundation *Centrum för lättläst* and its work regarding information use with focus on information structures and information needs. The aim is also to examine how *Centrum för lättläst* cooperate with Swedish libraries to promote the work concerning people with reading disabilities. This master thesis applies a domain analytic theory and method inspired by Birger Hjørland. The domain analysis is confined to examine ontology, epistemology, sociology, empirical user studies, document and genre studies and studies of structures and institutions in scientific communication. The main source material consists of information from the homepage of *Centrum för lättläst*. The result of the domain analysis describes the ontology which implies to produce easy-to-read texts. The epistemology constitutes of regulations from the Swedish government regarding the work with easy-to-read literacy. The sociology represents several organizations and authorities connected to easy-to-read literacy. The domain analysis has also identified *Centrum för lättläst's* target groups and their information needs which are varying. The study present numerous of strategies composed by *Centrum för lättläst* to satisfy the information needs of the target groups. Furthermore; the domain analysis has distinguished the information resources *Centrum för lättläst* use to distribute and make information accessible which are represented by documents within the domain. The result also shows that *Centrum för lättläst's* work with information use includes important operators in the domain which contributes to endorse the information needs of the targets groups. Finally the domain analysis has examined the collaboration between *Centrum för lättläst* and libraries in Sweden, where the result illustrate procedures made by *Centrum för lättläst* in order to assist libraries in their work with easy-to-read literacy and the target groups.

Ämnesord

Domänanalys, Centrum för lättläst, läs- och skrivsvårigheter, lättläst.

Key words

Domain analysis, Centrum för lättläst, Reading disability, Easy-to-read.

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1 Syfte och frågeställningar.....	6
1.2 Forskningsöversikt	7
2. Teori och metod	13
2.1 Domänanalys.....	13
2.2 Det domänanalytiska paradigmet.....	14
2.3 Tre grundläggande teoretiska begrepp inom domänanalys.....	14
2.4 Domänanalys som metod.....	15
2.5 Kritik mot domänanalys.....	16
2.6 Centrum för lättläst som domän.....	18
2.7 Material och metodbeskrivning.....	19
2.8 Centrala begrepp	20
2.8.1 Läsförståelse	21
2.8.2 Läs- och skrivsvårigheter.....	21
3. Domänens organisation	22
3.1 Ontologi	22
3.2 Epistemologi	25
3.3 Sociologi	29
3.3.1 Dyslexiförbundet FMLS.....	30
3.3.2 Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning.....	30
3.3.3 Handisam	30
3.3.4 Hjälpmedelsinstitutet	31
3.3.5 Specialpedagogiska skolmyndigheten	31
3.3.6 Språkrådet	31
3.3.7 Talboks- och punktskriftsbiblioteket	32
3.3.8 Easy-to-Read Network.....	32
3.3.9 The European Agency for Development in Special Needs Education	32
3.3.10 Plain English Campaign.....	33
3.3.11 Centrum för lättlästs kunder	33
3.4 Sammanfattade reflektion av domänens organisation.....	34
4. Domänens informationsstruktur	36
4.1 Domänens målgrupper	36
4.1.1 Äldre personer och individer med demenssjukdomar	38
4.1.2 Dyslektiker och individer med olika typer av lässvårigheter	38
4.1.3 Individer med intellektuell funktionsnedsättning/utvecklingsstörning	39
4.1.4 Barn och ungdomar med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.....	40
4.1.5 Invandrare och individer med invandrarbakgrund.....	41
4.1.6 Ovana eller ointresserade läsare	41
4.2 Sammanfattande reflektion av domänens målgrupper	42

4.3 Domänens dokumenttyper	43
4.3.1 Forskning	43
4.3.2 Nyhetsbrev	45
4.3.3 Pressrum	45
4.3.4 Skriftserie.....	45
4.3.5 Tidningen 8 SIDOR.....	45
4.3.6 Tidningen Läsombudet	46
4.3.7 Det Lätta Priset	46
4.3.8 Bästa lättlästa bibliotek.....	46
4.4 Sammanfattande reflektion av domänens dokumenttyper	47
4.5 Domänens viktigaste aktörer.....	48
4.5.1 Lättläst-tjänsten	49
4.5.2 LL-förlaget.....	50
4.5.3 Bokhandel och webbkatalog.....	50
4.5.4 Läsombud.....	51
4.5.5 Lärarrum	52
4.6 Sammanfattande reflektion av domänens viktigaste aktörer.....	52
5. Bibliotekens roll i domänen.....	54
5.1 Sammanfattande reflektion av bibliotekens roll i domänen.....	59
6. Slutdiskussion	60
7. Sammanfattning	66
8. Käll- och litteraturförteckning	68
8.1 Otryckt material	68
8.2 Tryckt material	68
8.2.1 Webbsidor.....	70

1. Inledning

Att alla vuxna människor kan läsa och skriva är för många en självklarhet. Verkligheten är en annan. I Sverige beräknas 25 procent av den vuxna befolkningen ha lässvårigheter. Det finns olika anledningar till att människor har svårt att läsa. Det kan röra sig om sjukdom eller funktionsnedsättning, personer som inte har svenska som modersmål, personer som är ovana läsare eller skolelever som inte färdigutvecklat sin läsförmåga.¹

Vardagslivet erbjuder ett ständigt informationsflöde i form av bland annat tidningar, böcker, webbsidor, tidtabeller, brev och viktig samhällsinformation där alltför många människor hamnar utanför skriftvärlden och samhällsgemenskapen. Detta medför svårigheter för individer att påverka den egna situationen. Det är en demokratisk rättighet att alla medborgare i Sverige ska få ta del av nyheter och kultur.² Sveriges riksdag har därför beslutat att Sverige ska vara lättillgängligt för alla år 2010. I korthet innebär detta att information på lättläst svenska ska finnas tillgänglig för samtliga medborgare. För att nå dit har uppdraget fallit på stiftelsen Centrum för lättläst.³

Centrum för lättläst har alltså fått i uppdrag av Sveriges riksdag och regering att lättillgängliggöra texter för människor som är otränade läsare eller som har lässvårigheter. Stiftelsen publicerar böcker, en tidning samt bearbetar samhällsinformation och övrig information till lättläst svenska för att de ska bli lättare att läsa och förstå.⁴ Vanligtvis omarbetar Centrum för lättläst en originaltext genom att skriva om texten till lättläst svenska.⁵ Att skriva lättläst innebär att texten ska anpassas till läsaren. En lättläst text ska förklara, förenkla och lyfta fram viktiga aspekter för att tillgodose läsarens behov. Lättlästa texter ska vara korta och ha ett personligt tilltal. Texten ska ha omväxlande långa och korta meningar, innehålla satskonnekteror samt ha tydligt beskrivna orsakssamband och gärna använda praktiska exempel. En lättläst text bör undvika abstrakta begrepp, långa substantiv, passiv form och främmande ord.⁶

¹ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Lättläst – vad är det?

² Lundberg, I. & Reichenberg, M. (2008), ”Vad är lättläst?”, s. 10 f.

³ Centrum för lättläst webbsida > Lättläst-tjänsten > Lättläst 2010.

⁴ Centrum för lättläst webbsida > Om oss.

⁵ Centrum för lättläst webbsida > Lättläst-tjänsten > Vi gör svåra texter lätta – bearbetningar.

⁶ Lundberg, I. & Reichenberg, M. (2008), ”Vad är lättläst?”, s. 8.

Med åren har Centrum för lättläst fördjupat kunskaperna i att göra en text lättläst och för att det lättlästa språket ständigt ska utvecklas följer stiftelsen forskning om läsförståelse och anordnar bland annat forskarseminarier, föreläsningar och kurser.⁷ Utbildning i att skriva lättlästa texter ges till exempelvis statliga myndigheter, kommuner, företag eller organisationer.⁸

Tillgången till bibliotek och möjligheten att nyttja verksamheten har visat sig ha en avgörande betydelse för att främja utvecklingen av läsande och läsfärdigheter.⁹ För att öka intresset för läsning och litteratur står det föreskrivet i bibliotekslagen att samtliga medborgare ska ha tillgång till ett bibliotek.¹⁰ Folk- och skolbiblioteken ska rikta speciellt intresse åt invandrare, personer med funktionsnedsättning samt övriga minoriteter genom att tillhandahålla litteratur på fler språk än svenska och i olika former tillämpade till dessa gruppers krav.¹¹ Folk- och skolbiblioteken ska också rikta speciellt intresse åt barn och ungdomar genom att tillhandahålla litteratur, informationsteknik och övrig media tillämpade deras krav för att uppmuntra till läsning och underlätta språkutveckling.¹²

Centrum för lättläst arbetar därför även aktivt med vägleda bibliotek i att intensifiera arbetet med lättläst litteratur.¹³ Arbetet omfattar bland annat bibliotekens ansvar, förmedling av litteratur, attityder och marknadsföring.¹⁴

Med detta som bakgrund väcktes ett intresse att studera Centrum för lättläst och dess informationshanterande verksamhet med inriktning mot bibliotekens roll som läsfrämjande verksamhet för personer med lässvårigheter.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka Centrum för lättläst och deras informationshanterande verksamhet med inriktning mot informationsstrukturer och informationsbehov. Uppsatsen syftar även till att undersöka hur Centrum för lättläst arbetar med de svenska biblioteken för att främja verksamhetsarbetet med personer som har lässvårigheter. De frågeställningar som ligger till grund för undersökningen är följande:

- Hur är Centrum för lättlästs verksamhet kring lättläst litteratur strukturerad och organiserad?

⁷ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Lättläst – vad är det?

⁸ Centrum för lättläst webbsida > Lättläst-tjänsten > Våra kurser.

⁹ Skolverket (2001), ”Barns läskompetens i Sverige och i världen”, s. 28.

¹⁰ Svensk författningssamling (1996:1596), Bibliotekslagen § 2.

¹¹ Svensk författningssamling (1996:1596), Bibliotekslagen § 8.

¹² Svensk författningssamling (1996:1596), Bibliotekslagen § 9.

¹³ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket.

¹⁴ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek.

- Vilka är Centrum för lättlästs målgrupper och hur ser deras informationsbehov ut?
- Hur arbetar Centrum för lättläst för att främja informationsbehovet hos sina målgrupper?
- Hur verkar samarbetet mellan Centrum för lättläst och de svenska biblioteken?
- Vilka informationsresurser finns hos Centrum för lättläst för att tillgängliggöra och sprida information?

1.2 Forskningsöversikt

Som betonats i inledningen har tillgången till bibliotek och möjligheten att använda dess potential en ansenlig betydelse när det gäller att utveckla läsintresset och läsförmågan hos individer.¹⁵ Centrum för lättläst verkar därmed aktivt med att bistå biblioteken i det främjande arbetet med lättläst litteratur.¹⁶ Denna uppsats syftar till att undersöka hur samarbetet mellan de svenska biblioteken och Centrum för lättläst fungerar. Därmed kan det vara av intresse att presentera tidigare forskningsansatser kring hur biblioteken påverkat eller medverkat till läsfrämjande arbete för personer med lässvårigheter.

År 1977 genomfördes en enkätundersökning på 77 folkbibliotek i Sverige med syfte att undersöka eventuella skillnader i hanteringen av lättlästa böcker i den uppsökande verksamheten. Studien visar att de flesta bibliotek köper in samtliga lättlästa böcker som publiceras. Biblioteken informerar särskilda grupper om den lättlästa litteraturen såsom invandrargrupper, handikapporganisationer och yrkesgrupper. Hanteringen av lättläst litteratur skiljer sig inte markant mellan de olika biblioteken. De flesta bibliotekarier är positivt inställda till lättlästa böcker och det finns ett stort intresse för litteraturen. Ett fåtal bibliotekarier upplever dock att det är svårt att rekommendera lättlästa böcker eftersom de tycker att användarna utsätts för diskriminering. Några bibliotekarier är dessutom osäkra på vilka målgrupper den lättlästa litteraturen är avsedd för.¹⁷

Statens kulturråd (1999) har kartlagt och analyserat biblioteksverksamheten för äldre personer och individer med funktionsnedsättning. Trots bibliotekslagens tydliga direktiv att alla medborgare ska ha tillgång till ett bibliotek visade studien att bibliotekens arbete för äldre personer och individer med funktionsnedsättning inte anses var obligatoriskt utan det uppfattas som ett frivilligt uppdrag utöver ordinarie arbetsuppgifter. Även inom kommunpolitiken är verksamheten efter-

¹⁵ Skolverket (2001), "Barns läskompetens i Sverige och i världen", s. 28.

¹⁶ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket.

¹⁷ Linderberg, K. (1978), *LL-utgivningen och biblioteken*, Passim.

satt.¹⁸ När det gäller hur ansvaret av verksamheten bör fördelas råder det delade meningar mellan kommuner och bibliotek.¹⁹

Fahlbeck (2003) har gjort en användarstudie på magisternivå om barn med lässvårigheter och deras upplevelser och erfarenheter av bibliotek. Studien urskiljer tre kategorier av biblioteksanvändare: aktiva användare, mellan-användare och icke-användare.²⁰ De aktiva användarna väljer att flitigt besöka biblioteket, både frivilligt och regelbundet. Användargruppen upplever att bibliotekets resurser tillfredställer deras informationsbehov. Biblioteksmiljön är välbekant och insikt finns om vad biblioteket kan erbjuda individer med lässvårigheter. Användarna har en positiv inställning till biblioteket och ser biblioteket som en tillgång för användare med lässvårigheter.²¹ Mellan-användarna besöker enbart biblioteket i samband med skoluppgifter. De lånar aldrig böcker för privat bruk. Biblioteket har den information de söker och bibliotekets bestånd är känt. Användargruppen har ganska goda kunskaper om bibliotekets möjligheter och resurser men saknar förståelse för hur biblioteket kan vara en tillgång för individer med lässvårigheter. Mellan-användarna ställer sig likgiltiga till biblioteket.²² Icke-användarna brukar inte biblioteket av eget intresse eller vilja. Dessa användare tycker att biblioteket är tråkigt och inte kan erbjuda dem varken kunskap, upplevelse eller nöje. Informationsbehovet från biblioteket är överflödigt, istället är information från internet tillräckligt. De har enbart negativa erfarenheter från biblioteket och dess personal. Icke-användarna är både ovana läsare och ovana användare av biblioteket.²³

Myllylä och Näslund (2004) har skrivit en magisteruppsats om barnbibliotekariers förmedlingsarbete med lättläst barnlitteratur. Studien påvisade att det är viktigt att bibliotekarien är en god litteraturkännare samt att biblioteket har ett bra och varierat utbud av lättläst litteratur med olika svårighetsgrader. Skyltning, placering och presentation av lättläst litteratur ska vara lättillgängligt. Särskild märkning av den lättlästa litteraturen underlättar för användarna. Att bibliotekarien finns tillgänglig bland hyllorna är en viktig aspekt i bemötandet av personer med lässvårigheter. För att främja läsutveckling anser bibliotekarierna att läsning måste göras till något lustfyllt där både högläsning och bokprat är viktiga inslag. Bibliotekarierna tycker att behovet av lättläst litteratur ökat till följd av större klasser, samhäl-

¹⁸ Statens kulturråd. (1999), Bibliotekens särskilda tjänster. Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade, s. 6.

¹⁹ Statens kulturråd. (1999), Bibliotekens särskilda tjänster. Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade, s. 94–95.

²⁰ Fahlbeck, A. (2003), ”Barn med lässvårigheter och bibliotek: En användarstudie om några barns erfarenheter och upplevelser av bibliotek”, s. 44.

²¹ Fahlbeck, A. (2003), ”Barn med lässvårigheter och bibliotek: En användarstudie om några barns erfarenheter och upplevelser av bibliotek”, s. 48–53.

²² Fahlbeck, A. (2003), ”Barn med lässvårigheter och bibliotek: En användarstudie om några barns erfarenheter och upplevelser av bibliotek”, s. 58–68.

²³ Fahlbeck, A. (2003), ”Barn med lässvårigheter och bibliotek: En användarstudie om några barns erfarenheter och upplevelser av bibliotek”, s. 53–57.

lets ökande tempo, invandring, nya medier, föräldrars avtagande lästid med barnen, splittrade hemförhållanden samt en tilltagande förståelse för läs- och skrivsvårigheter.²⁴

Karlsson (2006) har i sin magisteruppsats kartlagt bibliotekens invandrarrelaterade verksamhet. Utgångspunkten i uppsatsen är vilket biblioteksbehov invandrare har under integrationsprocessen. Biblioteken köper in litteratur på andra språk än svenska utifrån användarnas efterfrågan. De invandrare som använder biblioteket lånar främst barnböcker till sina barn och litteratur på användarens eget språk eller lättläst litteratur på svenska. De som aldrig eller sällan besöker biblioteket anser att de inte har något behov av biblioteket och att dess utbud är för lätt och barnsligt eller för svårt. Invandrare besöker biblioteket främst för att läsa tidningar på egna språket, använda datorn och låna språkkurser i svenska. Något de saknar är faktaböcker på det egna språket. Ett annat eftersatt område är talböcker på andra språk än svenska. Många besöker också biblioteket i samband med skolarbete eftersom det där finns tillgång till uppslagsböcker. Biblioteken tillhandahåller även olika aktiviteter, tjänster, projekt och service till invandrare. Bibliotekarierna uppfattar att invandrare inte ber om hjälp i lika stor utsträckning som svenskar, men de som söker hjälp är nöjda med service och bemötande. De främsta hindren för invandrare är biblioteksövana och språkproblem enligt bibliotekarierna. Bibliotekariernas önskan är därför att anställa personal med invandrarbakgrund eller en person som behärskar många språk samt att utöka beståndet av utländsk litteratur, tyvärr hindras detta av ekonomiska begränsningar.²⁵

Dahlberg (2007) har genomfört en studie av bibliotekariers förmedlingsarbete av lättläst litteratur. Biblioteken i studien saknar rekommendationer för hur lättläst litteratur ska placeras i biblioteksmiljön, därför ser det väldigt olika ut på varje enskilt bibliotek. Detsamma gäller märkning av den lättlästa litteraturen. När det gäller övergripande förmedling av litteratur på biblioteken råder det en försumlighet mot vuxna samt personer med funktionsnedsättning. Intresset för läsningsfrämjande projekt mot dessa grupper är lågt bland bibliotekarierna trots att insikt finns om nyttan och behovet av läsfrämjande verksamhet. Arbetet med lättläst litteratur är ett eftersatt område till följd av att tydliga restriktioner av litteraturhantering saknas, vilket i sin tur beror på begränsningar av personal, ekonomi, tid och utbud. De bibliotek som aktivt arbetar med lättläst litteratur menar att bibliotekariens eget intresse och engagemang är viktiga inslag. De problem som bibliotekarierna upplever med den lättlästa litteraturen är att det är svårt att nå ut till målgrupperna eftersom de omfattar många olika grupper. Dessutom saknar målgrupperna kunskap om att lättläst litteratur finns. När det gäller bemötande av

²⁴ Myllylä, A. & Näslund, R. (2004), "Barnbibliotekariers förmedlingsarbete med lättläst barnlitteratur", s. 55 ff.

²⁵ Karlsson, C. (2006), "Folkbibliotek och invandrares första tid i Sverige: En explorativ undersökning", s. 45–59.

målgrupperna tycker bibliotekarierna att det är svårt att veta vem som har lässvårigheter eftersom funktionsnedsättningen inte är synlig. När det gäller uppställning av den lättlästa litteraturen är det enligt bibliotekarierna svårt att tillgodose alla målgruppers önskemål då dessa skiljer sig åt utifrån vilket behov individen har. Vid inköp av lättläst litteratur har biblioteken olika förfaringssätt eftersom de oftast saknar en ansvarig för denna typ av litteratur. Det som eftersträvas för att förbättra arbetet med lättläst litteratur är tydliga direktiv samt ett tydligt ansvarstagande.²⁶

Esaiasson (2008) har studerat bibliotekspersonals inställning till den lättlästa litteraturen och dess användare, vilket resulterat i en magisteruppsats. Studien framhåller att lättläst litteratur är negligerat på biblioteken. Orsakerna till detta presenteras under tre teman; snobberi, okunskap samt skam. Snobberi avser bibliotekens syn på bra och dålig litteratur. Viss litteratur förknippas med låg status vilket i sin tur kan leda till att användarna visar ointresse för den litteraturen. Okunskap innebär enligt biblioteken en bristande utbildning inom ett visst område gällande både litteratur och användarens informationsbehov. Skam medför att biblioteken känner motstånd att hänvisa användare till lättläst litteratur för att inte användaren ska bli generad. Dessutom saknar bibliotekarierna inlevelse i användarens funktionsnedsättning. Sammantaget skapar denna negativa inställning till lättläst litteratur ett elitistiskt tänkande vilket medför att tillgängligheten inte blir tillfredsställande.²⁷

År 1995 sammanställde ett antal författare från USA en bok om informations-service för personer med intellektuell funktionsnedsättning med syfte att göra biblioteken medvetna om funktionsnedsättningen och därmed underlätta arbetet med att lokalisera information. Norlin framhåller att det finns mycket skrivet *om* människor med intellektuell funktionsnedsättning men väldigt lite skrivet *för* denna målgrupp. Målgruppen hamnar ofta utanför diskussioner gällande informationsbehov eftersom de inte anses vara tillräckligt intellektuella. Norlin menar att biblioteken åsidosätter denna målgrupp. För att fastställa informationsbehovet hos en individ med intellektuell funktionsnedsättning är det mest effektiva att genomföra direkta intervjuer. Det är dock inte problemfritt att genomföra en intervju utan den som intervjuar måste vara försiktig, fyndig och kreativ.²⁸ Cruce och Walling anser att den litteratur som finns att tillgå vuxna individer med intellektuell funktionsnedsättning saknar stimulation och intresse. Böckernas innehåll och bilder är ofta barnsliga med begränsad lämplighet. Det är därför viktigt att biblioteken bemöter denna målgrupp som enskilda individer och utvärderar deras informationsbehov

²⁶ Dahlberg, S. (2007), "LL-böcker på bibliotek: En studie av bibliotekariers förmedlingsarbete av lättläst litteratur", s. 30 ff.

²⁷ Esaiasson, K. (2008), "Lättläst väcker starka känslor: En studie av bibliotekspersonals inställning till den lättlästa litteraturen och dess användare utifrån Pierre Bourdieus kultursociologiska teorier", s. 30 ff.

²⁸ Norlin, D. (1995), "Helping Adults with Mental Retardation Satisfy Their Information Needs", s. 181–195.

individuellt i likhet med övriga biblioteksanvändare.²⁹ Enligt Wells bör biblioteken tillhandahålla medveten, kunnig och känslig personal, lämpligt material, format och teknik samt tillgänglighet i arbetet med att tillgodose målgruppens behov.³⁰

Rutledge (2002) har studerat i vilken utsträckning folkbiblioteken i Storbritannien möter informationsbehovet hos människor med lässvårigheter. Studien åskådliggör att individer med lässvårigheter stöter på hinder i biblioteksmiljön och att biblioteken försummar dessa problem. Detta medför att människor med lässvårigheter exkluderas från biblioteken trots att de enligt lag har rätt till att nyttja biblioteken. Om biblioteken ska bli meningsfulla för missgynnade människor i samhället måste en kulturell förändring ske inom biblioteksprofessionen. Rekommendationer till biblioteken är att de bör utforma ledarskap och särskilda policys för personer med speciella behov. Kriterier för urval av beståndet bör formuleras för att anpassas till personer med lässvårigheter. Biblioteken bör också skapa lokala nätverk för att nå utanför den egna verksamheten. Miljön på biblioteken måste förbättras och personalen måste ändra attityd och erhålla kunskap om lässvårigheter. Biblioteken måste marknadsföra sig och till fullo använda bibliotekets samlingar som bör koncentreras och expanderas virtuellt. Slutligen bör bibliotekariens roll vidgas och tänja gränser.³¹

McLoughlin och Morris (2004) har genomfört en fallstudie i Storbritannien med syftet att avgöra folkbibliotekens roll, tillvägagångssätt och problem med förmedling av lättläst vuxenlitteratur.³² I fallstudien framkom det att främjandet av lättläst litteratur inte handlar om att marknadsföra lättlästa böcker utan om att väcka läslust hos människor med lässvårigheter genom att framhäva litteratur som njutningsfull och livsomvälvande. Biblioteken har insett att människor som lider av lässvårigheter har samma behov som användare utan lässvårigheter i form av olika intressen och smak. Potentiella hinder som kan uppstå i arbetet med att främja lättläst vuxenlitteraturen är en stram budget, begränsad personaltillgång och en kultur med en ständigt negativ syn på folkbiblioteken. Artikelförfattarna vill komma tillrätta med bibliotekens problem genom att föreslå lösningar i form av ett brett bestånd med goda kriterier för lättläst vuxenlitteratur, lika bemötande av alla användare oavsett lässvårigheter eller inte, full tillgång till litteratur av god kvalitet samt att biblioteken profilerar sig som serviceinriktade.³³

Ross och Akin (2009) har genomfört en elektronisk enkätundersökning för att ta reda på hur folkbiblioteken i USA behandlar barn med lässvårigheter. Enkätun-

²⁹ Cruce, M.L. & Walling, L.L. (1995), "Recreation Reading for Adults with Mental Retardation", s. 197–209.

³⁰ Wells, S. (1995), "Outreach, Special Needs Centers, and Mainstreaming Services: Options for Public Library Service", s. 211–219.

³¹ Rutledge, H. (2002), "Dyslexia: Challenges and Opportunities for Public Libraries", s. 144 ff.

³² McLoughlin, C. & Morris, A. (2004), "UK Public Libraries: Roles in Adult Literacy Provision", s. 39.

³³ McLoughlin, C. & Morris, A. (2004), "UK Public Libraries: Roles in Adult Literacy Provision", s. 44 f.

dersökningen visade att barn med lässvårigheter inte får tillräcklig service. Biblioteken måste tillhandahålla samma service till alla barn oavsett lässvårigheter eller inte. Genom kunskap och förståelse kan biblioteken förbättra sin service och tillgodose behoven hos alla sina användare. Många bibliotekarier känner osäkerhet i bemötandet med barn som har lässvårigheter. Bibliotekarierna anser att de behöver mer utbildning inom området. Majoriteten av bibliotekarierna tycker också att programverksamheten för barn med lässvårigheter på biblioteken måste utvecklas och ha en öppen inriktning mot dessa barn. Även utrustning som kan fungera som hjälpmedel i bruket av bibliotekets resurser bör införas och bibliotekens bestånd av lättläst litteratur måste utvecklas.³⁴

Forskningsöversikten påvisar att bibliotekens arbete med lättläst litteratur är ett eftersatt område. Det råder brist på både kunskap och intresse för den lättlästa litteraturen och dess målgrupper inom biblioteksprofessionen. Otillräckliga resurser i form av tid, pengar och liten personalstyrka begränsar bibliotekens arbete, men det finns även en osäkerhet bland biblioteken gällande målgrupperna av den lättlästa litteraturen. Osäkerheten grundas på att bibliotekarierna inte vet vilka målgrupper lättläst litteratur riktar sig till. Det är också svårt att avgöra vilka personer som har lässvårigheter. Dessutom omfattar målgrupperna väldigt många olika grupper vilket gör det komplicerat att nå ut till alla. Bibliotekarierna tycker det är svårt att förmedla lättläst litteratur utan att genera eller diskriminera individer. En annan aspekt som försvårar arbetet med den lättlästa litteraturen är ansvarsfördelningen. Det är oklart för biblioteken hur ansvaret av den lättlästa litteraturen bör fördelas, både inom den egna verksamheten men även i förhållandet mellan kommun och bibliotek.

Jag vill med min studie klargöra vilka som utgör målgrupper av den lättlästa litteraturen samt belysa målgruppernas informationsbehov. Jag ämnar också undersöka hur Centrum för lättläst arbetar för att förbättra bibliotekens verksamhet med lättläst litteratur och dess målgrupper. Det är även av intresse att studera hur Centrum för lättläst egen verksamhet kring lättläst litteratur är organiserad.

³⁴ Ross, V. & Akin, L. (2009), "Children with Learning Disabilities and Public Libraries: An E-Survey of Services, Programs, Resources and Training", s. 14 ff.

2. Teori och metod

Denna uppsats grundar sig på domänanalytisk teori och metod inspirerat av Birger Hjørland. Den domän som studeras är Centrum för lättläst. Hjørland anser att det är av intresse för bibliotekarier och informationsspecialister att känna till särdrag hos kunskapsdomäner de ställs inför i det dagliga arbetet med informationsförmedling. Domänanalys kan bidra till att identifiera sådana särdrag och därmed öka förståelsen för informationsförsörjningen inom särskilda ämnesområden. I förlängningen medför detta att det blir lättare att vägleda människor i en domäns informationsstruktur.³⁵

2.1 Domänanalys

Hjørland har gett uttryck för ett socio-kognitivt perspektiv inom informationsvetenskapen vilket fått begreppet domänanalys. Det informationsvetenskapliga socio-kognitiva perspektivet står i kontrast mot den kognitiva forskningen genom att informationsbehov och informationssökning ska ses i ett större sammanhang och inte som ett behov eller en aktivitet hos den enskilde individen vilket är traditionellt inom den kognitiva forskningen. Vid studiet av informationssökning och informationsbehov är det därför en fördel att utgå ifrån det ämne som ligger till grund för undersökningen istället för individen.³⁶ Ämnet eller domänen kan i princip utgöras av vilket kunskapsområde som helst.³⁷ En domän kan vara en vetenskaplig disciplin eller ett akademiskt fält. Det kan också vara olika diskursgrupper som har en gemensam ståndpunkt inom exempelvis en religion, ett politiskt parti, en hobby eller en affärsbransch.³⁸

Domänanalys är en metod som sammanbinder teori och praktik vilket medför att olika discipliner kan förenas såsom kunskapsorganisation, bibliometri, informationskompetens och informationsåtervinning. Metoden har en sammanhängan-

³⁵ Hjørland, B. (2002a), "Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative", s. 422.

³⁶ Hjørland, B. (2002b), "Epistemology and the Socio-Cognitive Perspective in Information Science", s. 258.

³⁷ Hjørland, B. (2002b), "Epistemology and the Socio-Cognitive Perspective in Information Science", s. 262.

³⁸ Hjørland, B. (2004b), "Domain Analysis in Information Science", s. 131.

de syn av alla större koncept inom informationsvetenskapen och tillhandahåller informationsvetenskapen med en identitet förenligt med disciplinens historia.³⁹

2.2 Det domänanalytiska paradigmet

Det domänanalytiska paradigmet framhåller att det främsta tillvägagångssättet att förstå information inom det informationsvetenskapliga fältet är att studera kunskapsdomänen i form av diskurs- eller tankesamhällen baserat på samhällets arbetsindelning. Kunskapsorganisation, språk och kommunikationsformer, struktur, informationssystem, samarbetsmönster samt relevanskriterium är återspeglingsformer av samhällets arbetsobjekt och dess samhällsroll. En individs kunskap, psykologi, informationsbehov samt dess subjektiva relevanskriterium bör utgå ifrån dessa formeringar. Först och främst är det domänanalytiska paradigmet ett socialt paradigm där informationsvetenskap utgör en social vetenskap som främjar sociolinguistik, social psykologisk och sociologisk kunskap samt en sociologi av vetenskapliga perspektiv inom informationsvetenskapen. I andra hand är det domänanalytiska paradigmet ett funktionalistiskt förhållningssätt som försöker förstå de underförstådda och oförbehållsamma funktionerna av information och kommunikation. Paradigmet försöker även spåra de underliggande mekanismerna till informationsbeteende. Det domänanalytiska paradigmet är slutligen ett filosofiskt realistiskt förhållningssätt som försöker finna grunden till informationsvetenskap genom faktorer som är externa till individualistiska subjektiva uppfattningar hos användaren i motsats till beteende- och kognitiva paradigmen.⁴⁰

2.3 Tre grundläggande teoretiska begrepp inom domänanalys

Inom domänanalys framhåller Hjørland tre viktiga teoretiska perspektiv; ontologi, epistemologi och sociologi. Ontologi skildrar domänens kunskapsobjekt där det gäller att kartlägga de grundläggande principerna inom domänen. Epistemologi avhandlar hur kunskap om domänens objekt erhålls med avsikt att fastställa domänens kunskapssyn i form av vetenskapsteoretiska och metodologiska grunder. Sociologi behandlar grupper som studerar existerande kunskapsfält. Perspektiven påverkar varandra och kan vara svåra att särskilja.⁴¹ Dessa tre grundläggande be-

³⁹ Hjørland, B. (2004a), "Domain Analysis: A Socio-Cognitive Orientation for Information Science Research", Passim.

⁴⁰ Hjørland, B. & Albrechtsen, H. (1995), "Toward a New Horizon in Information Science: Domain-Analysis", s. 400.

⁴¹ Hjørland, B. (2004b), "Domain Analysis in Information Science", s. 131 f.

grepp kommer i uppsatsens undersökande del att ingå som en del av domänanalysen av Centrum för lättläst.

2.4 Domänanalys som metod

Birger Hjørland presenterar i artikeln ”Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative” elva strategier för domänanalys. Dessa strategier är unika för informationsvetenskapen och tillhandhåller såväl praktiska som teoretiska undersökningsmetoder.⁴² En kort beskrivning av vad dessa strategier berör följer nedan.

Skapa litteraturläsningsguider eller ämnesportaler avser att organisera informationskällor i en domän efter typ och funktion.⁴³

Konstruera specifika klassifikationer och tesaurer innebär att organisera logiska strukturer av kategorier och begrepp i en domän likväl som semantiska relationer mellan kategorierna och begreppen.⁴⁴

Indexera och återvinna områdesspecifik information är att organisera enstaka dokument eller samlingar för att optimera återvinning och synlighet av dokumentens särskilda epistemologiska potentialer.⁴⁵

Empiriska användarstudier medför att organisera domänen enligt användarens preferenser, beteende eller mentala modeller.⁴⁶

Bibliometriska studier tenderar att organisera sociologiska mönster genom tydlig identifikation mellan enskilda dokument.⁴⁷

Historiska studier avser att förstå traditioner, paradigmm likväl som dokument och formulär och deras inbördes influenser ur ett historiskt perspektiv.⁴⁸

Dokument- och genrestudier behandlar organisationen och strukturen av olika typer av dokument i en domän.⁴⁹

⁴² Hjørland, B. (2002a), ”Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative”, s. 451.

⁴³ Hjørland, B. (2002a), ”Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative”, s. 423–425.

⁴⁴ Hjørland, B. (2002a), ”Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative”, s. 450.

⁴⁵ Hjørland, B. (2002a), ”Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative”, s. 450.

⁴⁶ Hjørland, B. (2002a), ”Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative”, s. 450.

⁴⁷ Hjørland, B. (2002a), ”Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative”, s. 450.

⁴⁸ Hjørland, B. (2002a), ”Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative”, s. 436.

Epistemologiska och kritiska studier syftar till att organisera kunskapen av en domän i paradigm enligt deras grundläggande antaganden om kunskap och verklighet.⁵⁰

Terminologiska studier, LSP (Languages for Special Purposes), databaser, diskursstudier medför att organisera ord, text och artikulering i en domän enligt semantiska och pragmatiska antaganden.⁵¹

Kartlägga strukturer och institutioner för vetenskaplig kommunikation innebär att organisera de viktigaste aktörerna och institutionerna inom den egna domänen.⁵²

Studera data- och kognitionsvetenskap avser att tillhandahålla mentala domänmodeller eller metoder för att frambringa kunskap och därigenom skapa expertsystem.⁵³

Enligt Hjørland kan ovannämnda strategier med fördel utvecklas och utökas.⁵⁴ Med detta som utgångspunkt tar denna uppsats avstamp i dessa strategier vid utförandet av domänanalysen i uppsatsens undersökningsdel. Uppsatsen har inte som avsikt att vara heltäckande eller att uttömmande följa Hjørlands samtliga elva strategier, utan snarare inspireras på en generell nivå utifrån ett förhållningssätt som passar vald domän.

2.5 Kritik mot domänanalys

Birger Hjørlands domänanalys har mött en del kritik. Wilson (1998) framhåller att Hjørland som anammar aktivitetsteorin inom det domänanalytiska perspektivet saknar en tillräckligt detaljerad beskrivning av teorin för att tillföra domänanalysen en stadig grund. Dessutom fokuserar Hjørland i sin informationssökning exklusivt på forskares litteratursökning i domänanalysen. Wilson tycker att det kan vara relevant att även se till annan informationssökning än enbart litteratursökning samt till andras informationssökning, såsom massmedia, och inte uteslutande

⁴⁹ Hjørland, B. (2002a), "Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative", s. 451.

⁵⁰ Hjørland, B. (2002a), "Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative", s. 451.

⁵¹ Hjørland, B. (2002a), "Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative", s. 451.

⁵² Hjørland, B. (2002a), "Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative", s. 446–448.

⁵³ Hjørland, B. (2002a), "Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative", s. 451.

⁵⁴ Hjørland, B. (2002a), "Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative", s. 451.

forskare. Denna typ av avgränsning är onödig anser Wilson och menar att Hjørland inte presenterar en övertygande förklaring till denna avgränsning. Wilson välkomnar dock Hjørlands domänanalys och rekommenderar att metoden tillämpas i stor utsträckning inom kunskapsstudier och informationsvetenskap med undantag för tidigare nämnda avgränsning.⁵⁵

Salton (1996) påpekar att i en tidsålder där fulltextåtervinning är möjligt med miljoner fulltextdokument tillgängliga blir Hjørlands förslag på normal dokumentåtervinning inte längre gällande. En normal dokumentåtervinning omfattar små samlingar av abstrakt från olika dokument vilket medför att det språkliga innehållet är väldigt återhållsamt. Därmed är en domänanalys överflödigt menar Salton.⁵⁶ Hjørland (1996) har valt att besvara Saltons kritik och håller med om att fulltextåtervinning kan ses som en nödvändig förutsättning inom informationsvetenskapen men kontrar med att fulltextdokument inte alltid är en tillräckligt bra representation av sig själv. Om det vore fallet skulle informationsspecialister inte vara nödvändiga.⁵⁷

Sundin och Johannisson (2005) menar att Hjørland saknar frågeställningar som rör konflikter, makt och rivalisering emellan grupper i domänanalysen. En svaghet hos Hjørland är att han inte ifrågasätter sociala auktoriteter och experter utan att han tar dessa för givna. Trots kritiken anser Sundin och Johannisson att det är möjligt att studera maktperspektivet i Hjørlands domänanalys utifrån användarens informationsbehov genom att utforska de normer, värderingar och förväntningar som formas och uppehålls inom en domän.⁵⁸

Hjørland (2004a) själv anser att det finns brister med domänanalys och framhåller att domänanalys som metod har nackdelar jämfört med andra metoder. Universella metoder och tekniska lösningar har fördelar jämfört med metoder som framhäver skillnader inom kulturella domäner. Sådana universella metoder har framställts inom datavetenskapen. Nackdelen är att domänanalys kan leda informationsvetenskapen mot humaniora istället för att närma sig datavetenskap vilket kan medför mindre prestige och förmodligen mindre pengar till forskning inom informationsvetenskapen. Domänanalys kan emellertid baseras på en sann förståelse av informationsverksamhetens karaktär vilket gör metoden överlägsen på lång sikt. Domänanalys kan även förse informationsvetenskapen med en starkare identitet jämfört med datavetenskapen.⁵⁹

⁵⁵ Wilson, P. (1998), "Book review: Hjørland, Birger *Information Seeking and Subject Representation: An Activity-Theoretical Approach to Information Science*", s. 288.

⁵⁶ Salton, G. (1996), "A New Horizon for Information Science [Letter to the Editor]", s. 333.

⁵⁷ Hjørland, B. (1996), "A New Horizon for Information Science [Rejoinder]", s. 333–335.

⁵⁸ Sundin, O. & Johannisson, J. (2005), "Pragmatism, Neo-pragmatism and Sociocultural Theory: Communicative Participation as a Perspective in LIS", s. 33.

⁵⁹ Hjørland, B. (2004a), "Domain Analysis: A Socio-Cognitive Orientation for Information Science Research", *Passim*.

2.6 Centrum för lättläst som domän

Hjørland framhåller att en domänanalys främst riktar sig till att undersöka en vetenskaplig disciplin.⁶⁰ Domänanalys kan dock genomföras utanför den vetenskapliga gemenskapen. Förutsättningen är att en given grupp påbörjar insamling av relevant information för gruppen. Eftersom informationsbehovet är likvärdigt för användarna kan ett informationssystem optimeras till dem.⁶¹ Utifrån detta perspektiv lämpar sig Centrum för lättläst som domän då stiftelsen i vid bemärkelse utgör en grupp som samlar in och bearbetar information utifrån ett givet informationsbehov avseende lättlästa texter.

Som påpekats i uppsatsens inledning har Sveriges riksdag beslutat att det är en demokratisk rättighet för samtliga medborgare i Sverige att ta del av nyheter och kultur.⁶² För att skapa ett demokratiskt och lättillgängligt Sverige har Centrum för lättläst fått i uppdrag att tillgängliggöra texter för individer med lässvårigheter.⁶³ Eftersom stiftelsen Centrum för lättläst kan ses som en specifik grupp eller en domän med ett uttryckligt informationsbehov tycker jag att det kan vara av intresse att studera hur en sådan domän är organiserad samt att undersöka dess informationshantering. För att uppnå uppsatsens syfte har jag valt att använda mig av domänanalys som metod. Jag finner att domänanalysens tre grundläggande begrepp ontologi, epistemologi och sociologi är passande för att beskriva Centrum för lättläst som verksamhet och därmed redogöra för dess struktur och organisation. De grundläggande begreppen kan bidra till att skapa en förståelse av Centrum för lättläst som domän. Eftersom domänanalys även syftar till att kartlägga en domäns informationsstruktur utifrån Hjørlands elva strategier anser jag att det är en lämplig metod för att utforska Centrum för lättlästs informationshantering. Strategierna kan medverka till att ge kunskap om en domäns informationssystem och informationsförsörjning vilket torde göra det möjligt att besvara uppsatsens frågeställningar. Jag anser att en fördel med domänanalys som metod är att det är ett tillgängligt sätt som kan utvecklas och utökas vilket medför att jag kan anpassa domänanalysens strategier och genomföra min studie utifrån de preferenser som passar min utvalda domän. Metoden gör det också möjligt att kombinera praktiska och teoretiska strategier vilket enligt mig visar att domänanalysen som metodik har en varierande bredd. Tanken är att själva domänanalysen kan ses som en praktisk illustration av de teoretiska perspektiven.

⁶⁰ Hjørland, B. & Albrechtsen, H. (1995), "Toward a New Horizon in Information Science: Domain-Analysis", s. 417 f.

⁶¹ Hjørland, B. (1997), Information Seeking and Subject Representation: An Activity-Theoretical Approach to Information Science, s. 136.

⁶² Lundberg, I. & Reichenberg, M. (2008), "Vad är lättläst?", s. 10 f.

⁶³ Centrum för lättläst webbsida > Om oss.

2.7 Material och metodbeskrivning

Uppsatsen har som avsikt att hämta inspiration ur Hjørlands syn på domänanalys med syfte att besvara uppsatsens frågeställningar i form av en kvantitativ ansats. Uppsatsen avser inte att på en fullständigt detaljerad nivå fullgöra Hjørlands domänanalytiska perspektiv utan snarare skapa en övergripande förståelse för Centrum för lättläst som domän. För att få en djupare insikt och en grundläggande överblick över Centrum för lättläst som domän kommer undersökningsdelen att inledningsvis studera de tre viktiga grundläggande begreppen inom domänanalys: ontologi, epistemologi och sociologi. Begreppen avser beskriva Centrum för lättlästs verksamhet genom att redogöra för domänens struktur och organisation.

Eftersom domänen Centrum för lättläst inte avser en traditionell vetenskaplig disciplin bör de tre grundläggande begreppen modifieras för att appliceras i undersökningen. *Ontologi* som åsyftar till att beskriva en domäns kunskapsobjekt kommer att presentera Centrum för lättlästs grundläggande verksamhetsområde. *Epistemologi* som avser att skildra domänens kunskapssyn kommer att redogöra för hur Centrum för lättlästs verksamhetsområde förstås. Slutligen kommer *sociologin* att gestalta de sociala strukturer som råder kring domänen.

Vidare kommer uppsatsens undersökningsdel att granska hur informationsstrukturen hos Centrum för lättläst är utformad med utgångspunkt i Hjørlands elva domänanalytiska strategier. Strategierna syftar till att kartlägga Centrum för lättlästs målgrupper och deras informationsbehov, utreda vilka informationsresurser som finns inom domänen samt att utforska domänens arbete med att främja informationsbehovet hos personer som har lässvårigheter med inriktning mot arbetet med biblioteken. Undersökningen kommer dock inte att behandla domänanalysens samtliga elva strategier. Studien kommer att avgränsas till strategier relevanta för att uppfylla uppsatsens syfte. De strategier som är aktuella för att besvara uppsatsens frågeställningar redogörs nedan.

Empiriska användarstudier avser att kartlägga domänens användargrupper. Domänanalysen ska identifiera målgrupper i behov av lättläst litteratur kopplat till Centrum för lättläst. Vidare kommer undersökningen belysa målgruppernas informationsbehov. Resultatet av undersökningen kommer att redogöras under rubriken *domänens målgrupper*.

Dokument och genrestudier medför att framställa domänens dokumenttyper och publikationsformer. Domänanalysen har för avsikt att presentera Centrum för lättlästs informationsresurser för att tillgängliggöra och sprida information. Undersökningens resultat kommer att beskrivas i avsnittet *domänens dokumenttyper*.

Kartlägga strukturer och institutioner för vetenskaplig kommunikation innebär att synliggöra domänens centrala aktörer. Domänanalysen kommer att gestalta

betydelsefulla aktörer verksamma inom Centrum för lättläst delaktiga i domänens informationshanterade verksamhet. Resultatet av undersökningen framställs under rubriken *domänens viktigaste aktörer*. Denna strategi kommer även användas för att synliggöra biblioteken som en central aktör inom domänen. Domänanalysen avser belysa samarbetet mellan Centrum för lättläst och de svenska bibliotekens läsfrämjande arbete med människor som har lässvårigheter. Undersökningens resultat kommer att presenteras i avsnittet *bibliotekens roll i domänen*.

Vid genomförandet av undersökningen har jag samlat in information och material från ett antal informationskällor med anknytning till uppsatsens syfte och frågeställningar. Den informationskälla som uppsatsens undersökningsdel främst tar avstamp i är hemsidan till Centrum för lättläst. Jag har även haft kontakt med Centrum för lättläst via e-post och brev. Information har inhämtats från hemsidan vid upprepade tillfällen under ett tidspann på flera månader. Eftersom internet är föränderligt och hela tiden växer där webbsidor ständigt uppdateras kan viss information på hemsidan till Centrum för lättläst vara förändrad eller aktualiserad under eller efter uppsatsens skrivande fas. Detsamma gäller för övriga hemsidor som uppsatsens undersökning grundar sig på, vilket bland annat omfattar hemsidor till flertalet kommuner, riksförbund, organisationer, myndigheter och verksamheter knutna till lättläst litteratur eller lässvårigheter. Utöver detta finns ett antal informationskällor i form av olika rapporter och avhandlingar. Efter informationsinsamlingen har källmaterialet bearbetas genom att jag har läst, analyserat, värderat och sorterat källmaterialet för att slutligen välja det material som är relevant för undersökningen. Därefter har jag sammanställt information från källmaterialet med hjälp av ovannämnda grundläggande begrepp och strategier, det vill säga domänens ontologi, epistemologi, sociologi, empiriska användarstudier, dokument och genrestudier samt kartläggning av strukturer och institutioner för vetenskaplig kommunikation, med avsikten att besvara och redogöra för uppsatsens frågeställningar. Resultatet av domänanalysen kommer att deskriptivt presenteras i tre huvudavsnitt. Efter varje delavsnitt följer en sammanfattande och analyserande reflektion av undersökningens resultat. Avslutningsvis kommer en slutdiskussion över uppsatsens övergripande resultat.

2.8 Centrala begrepp

Jag kommer genomgående använda ett par centrala begrepp i uppsatsen som kan vara av värde att tydliggöra. Termerna är läsförståelse samt läs- och skrivsvårigheter vilket också kommer att benämnas enbart som lässvårigheter i uppsatsen.

2.8.1 Läsförståelse

Att en individ har god läsförståelse innebär att personen kan läsa på, mellan och bortom raderna. Läsaren klarar av att knyta an textens innehåll till egna erfarenheter eller minnen. Ofta är en stor del av en text underförstått och läsaren kan med hjälp av tidigare minnen och erfarenheter skapa sig ett helhetsintryck av texten. Läsaren anpassar också sin läsning till textens krav och är självmedveten när denne inte förstår.⁶⁴

2.8.2 Läs- och skrivsvårigheter

Läs- och skrivsvårigheter är en allomfattande term som inbegriper samtliga individer som har svårigheter att läsa och/eller skriva oberoende av bakomliggande orsaker.⁶⁵ Bidragande faktorer kan exempelvis vara koncentrationssvårigheter eller bristande mognad. Andra orsaker som kan påverka är språkliga, emotionella, medicinska eller begåvningsfaktorer.⁶⁶ Ibland likställs begreppet läs- och skrivsvårigheter med termen läshandikapp. Dock anses det inte vara ett läshandikapp om en person med ett annat modersmål än svenska har svårt att läsa svenska texter.⁶⁷

⁶⁴ Läs och skriva webbsida > Skriftspråksutveckling > Läsning > Läsförståelse.

⁶⁵ Svenska dyslexiföreningen webbsida > Om dyslexi.

⁶⁶ Specialpedagogiska skolmyndigheten webbsida > Råd och stöd > Våra kompetensområden > Pedagogiska konsekvenser av funktionsnedsättning > Dyslexi.

⁶⁷ Talboks- och punktskriftsbiblioteket webbsida > Om TPB > Uppdrag och lagar > Om läshandikapp.

3. Domänens organisation

Domänanalysen har inledningsvis undersökt strukturen och organisationen av Centrum för lättlästs verksamhet kring lättläst litteratur i form av Hjørlands tre grundläggande domänbegrepp ontologi, epistemologi och sociologi. Resultatet av domänanalysens undersökning presenteras nedan.

3.1 Ontologi

Hjørland (2004b) påpekar att en domän kan definieras utifrån dess kunskapsobjekt. En teori som grundar sig på de kunskapsobjekt som existerar i världen kallas för en ontologisk teori. En domän kan därför avgränsas med ontologiska teorier genom att beskriva domänens kunskapsobjekt.⁶⁸ Kommande avsnittet omfattar således Centrum för lättlästs verksamhetsområde vilket utgörs av framställningen av lättlästa texter och böcker. Ontologin ska ge en kort historisk bakgrund till arbetet med lättläst litteratur samt ge en kort beskrivning av domänens organisation. Avsnittet kommer även redogöra för begreppet lättläst samt benämna de förfaringssätt Centrum för lättläst utgår ifrån vid behandling av lättlästa texter och utgivning av lättlästa böcker.

Arbetet med lättläst litteratur började 1968 på försök initierat av Skolöverstyrelsen. En specifik projektgrupp fick i uppdrag att ansvara för utgivning av lättlästa böcker tillsammans med ett antal bokförlag.⁶⁹ Lättlästa böcker betecknas ofta som LL-böcker och kännetecknas av dess enkla vardagliga språk, distinkta innehåll och luftiga layout.⁷⁰ 1984 genomförde den statliga taltidningskommittén en utredning om hur förmedling av nyheter skulle nå ut till personer i behov av lättläst text. Därmed publicerades samma år tidningen *8 SIDOR* på prov, vilket fortsatte till 1987 då tidningen etablerades permanent. I samband med detta bildades Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur, även kallad LL-stiftelsen, som fick ansvara för tidningens utgivning. Ett år senare överfördes utgivningen av lättlästa böcker från Skolöverstyrelsen till LL-stiftelsen. 1991 grundade stiftelsen ett eget bokförlag under namnet LL-förlaget. Förlaget svarade för att publicera

⁶⁸ Hjørland, B. (2004b), "Domain Analysis in Information Science", s. 131 f.

⁶⁹ Centrum för lättläst webbsida > Om oss.

⁷⁰ Centrum för lättläst webbsida > LL-förlaget > Vad är en lättläst bok?

lättlästa böcker samt försäljning av lättläst litteratur i form av en bokhandel via postorder. 1992 inleddes försök med läsombudsverksamhet i ett antal kommuner i landet. Två år senare blev verksamheten helt inrättad. 1997 ombildades LL-stiftelsen till Centrum för lättläst och samtidigt påbörjades arbetet med lättläst-tjänsten som bland annat skriver samhällsinformation på lättläst svenska samt arrangerar kurser i att skriva lättlästa texter.⁷¹

Sveriges riksdag har beslutat att stiftelsen Centrum för lättläst ska ansvara för publicering av lättläst litteratur för att främja Sveriges demokrati där alla invånare ska ha rätt till nyheter, litteratur och information.⁷² Centrum för lättläst har således i uppdrag att tillgängliggöra lättläst litteratur och information till personer med lässvårigheter, vilket anses vara en demokratisk rättighet.⁷³ Stiftelsen arbetar även aktivt med att sprida kunskap om det lättlästa språket till företag, organisationer och myndigheter i behov av eget lättläst informationsmaterial. Centrum för lättläst anordnar därför skrivarkurser och utbildning i lättläst språk och lättläst framställning av en text. Stiftelsen har en gedigen och bred kunskapsansats i form av samlade erfarenheter inom journalistisk, förlagsverksamhet, formgivning, litteratur samt ständigt aktuell forskning.⁷⁴

Centrum för lättläst har en styrelse bestående av politiker och representanter med anknytning till arbete med tidningar och böcker, samt personer som arbetar för individer med lässvårigheter. Det är regeringen som har utsett medlemmarna till stiftelsens styrelse och det är också staten som årligen bistår Centrum för lättläst med ekonomiska medel i arbetet med lättläst litteratur. Ekonomiska medel inkommer även till stiftelsen via försäljning av tidningar och böcker samt via tjänster som stiftelsen tillhandahåller. Det är regeringen som har fastställt stadgar och direktiv för hur Centrum för lättläst ska arbeta med lättläst litteratur.⁷⁵

Benämningen lättläst kan definieras på flera sätt. Centrum för lättläst avser med lättläst en text som är lätt att förstå och ta sig igenom.⁷⁶ En lättläst text bör ha enkla ord, korta meningar och lättförståeliga bilder som samspelar med texten. Textens innehåll ska vara logiskt och konkret med ett tydligt sammanhang utan krav på betydande förkunskaper.⁷⁷ Texten ska också anpassas utifrån målgrupp med ett händelseförlopp som direkt ska hänföra läsaren. Formgivningen av texten ska vara luftig med en tilltalande och överskådlig disposition. Olika typer av dokument medför att textens utformning har olika syfte och krav.⁷⁸

⁷¹ Centrum för lättläst webbsida > Om oss.

⁷² Centrum för lättläst webbsida > Lättläst om oss.

⁷³ Centrum för lättläst webbsida > Lättläst-tjänsten.

⁷⁴ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Lättläst – vad är det?

⁷⁵ Centrum för lättläst webbsida > Lättläst om oss.

⁷⁶ Centrum för lättläst webbsida > Lättläst om oss > Hur vi gör lätta texter.

⁷⁷ Centrum för lättläst webbsida > Om oss.

⁷⁸ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Lättläst – vad är det?

Centrum för lättläst arbetar utifrån fyra principer i utformningen av en lättläst text. Principerna är *innehåll*, *språk*, *bild* och *form*. När det gäller *innehåll* är det viktigt att beakta läsarens förkunskaper och förutsättningar. En lättläst text ska bindas samman av tidsföljd och känsla. Dessutom underlättar det för läsaren om författaren berättar texten på ett personligt sätt. Gällande *språk* ska texten ha sakliga och vardagliga ord. Enkla meningsuppbyggnader är viktigt då det ger ovana läsare möjlighet till paus i texten. Eftersom metaforer och bildspråk kan missförstås bör de undvikas i en lättläst text. Svåra ord eller uttryck ska ha särskilda förklaringar i texten. När det kommer till *bilder* ska de vara tydliga, text och bild får alltså inte motsäga varandra. Bilder kan ha olika funktioner genom att vara förklarande eller utgöra naturliga pauser i texten. Beträffande *form* ska den grafiska formen underlätta för läsaren att bearbeta en lättläst text. Bild, text och typografiska samverka gällande storlek på bokstäver, typsnitt, mellanrum mellan rader och radbrytning.⁷⁹

En lättläst bok utgiven av LL-förlaget har ett tydligt innehåll med ett vardagligt och konkret språk. Böckerna innehåller ofta illustrationer och har ett lättläst typsnitt med tydlig grafisk form och mycket utrymme mellan text och bild. Utgivningen av LL-förlagets litteratur sker i olika nivåer som betecknar hur lättläst en bok är. Det finns fem olika svårighetsnivåer betecknade med siffror som ska hjälpa läsaren att hitta rätt anpassad text. Nivåerna är indelade utifrån kategorierna *lätt*, *lättare* och *lättast*. *Lätt* är den svåraste kategorin och delas in i två olika nivåer vilka betecknas 3 samt 3+. Nivå 3 är enklare av de två och innebär att skönlitteraturen består av tjockare kapitelböcker med ovanliga ord och längre meningar. Handlingen kan variera i tid och rum samt omfatta flertalet personer. Faktaböckerna fordrar viss förståelse. 3+ som är svårast av alla nivåer betyder att ordförrådet är större och att språket har metaforer och bisatser samt längre meningar. På denna nivå framhäver LL-förlaget att språket utvecklas. Nivån passar läsare som vill närma sig den vanliga litteraturen. Nästa nivå är *lättare* med enbart en svårighetsnivå vilken betecknas 2 som betyder en väldisponerad och enkel handling. Meningarna är korta med välkända ord och uttryck. Oftast är böckerna illustrerade med undantag för klassiker och pocketböcker. Sista nivån är *lättast* och omfattar de minst svåra böckerna vilka indelas i två nivåer som betecknas 1 och 1+. Nivå 1 är den lättaste av alla nivåer och avser böcker där bilder lyfter handlingen. Meningarna är enkla och böckerna innehåller lite text och korta rader. Nivå 1+ omfattar lätta kapitelböcker i vardagsmiljö med ett fåtal personer. Meningarna är korta med enkla ord. Böckerna innehåller alltid många bilder.⁸⁰

När LL-förlaget har för avsikt att publicera en lättläst bok finns det särskilda direktiv gällande upphovsrätt. LL-förlaget tar kontakt med upphovsrättsinnehava-

⁷⁹ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Lättläst – vad är det?

⁸⁰ Centrum för lättläst webbsida > LL-förlaget > Vad är en lättläst bok?

ren till ett verk med en förfrågan att omarbete boken till lättläst text. Det kan röra sig om levande författare, arvingar till författare eller andra förlag. LL-förlaget får därefter rättigheten att fritt bearbeta verket. I fall där upphovsrätten inte längre är gällande krävs således ingen förfrågan. I enstaka fall har LL-förlaget dock fått ett nekande till att göra en lättläst bearbetning. Exempelvis på sådana fall är Harry Potter och Mobergs utvandrarserie.⁸¹

Domänens ontologi har härmed redogjort för Centrum för lättlästs verksamhetsområde vilket är att framställa lättlästa texter och böcker. Påföljande avsnitt kommer att försöka skapa en förståelse för domänens verksamhetsområde i form av domänens epistemologi.

3.2 Epistemologi

Hjørland (2004b) menar att epistemologin av en domän avser grundtankar om hur människan känner till kunskapsobjektens existens. All mänsklig kunskap är influerad av epistemologiska ideal eller paradig. Epistemologin ämnar därmed skapa en förståelse av en verksamhet genom att framställa domänens vetenskapsteoretiska och metodologiska grunder i form av domänens kunskapssyn.⁸² Eftersom domänen Centrum för lättläst inte är en vetenskaplig disciplin grundar sig inte heller domänens epistemologi på vetenskapsteoretiska paradig. Föregående avsnitt visade att Centrum för lättlästs ontologi utgörs av verksamhetsområdet att framställa lättlästa texter och böcker samt att verksamheten arbetar på uppdrag av Sveriges regering och riksdag. Centrum för lättläst kan därmed ses som en politiskt styrd domän där den ideologiska grunden till stiftelsens verksamhet baseras på den svenska regeringens krav på ett demokratiskt och tillgängligt Sverige för samtliga medborgare. Om epistemologi innebär att förstå ett verksamhetsområde kan det vara lämpligt att för domänen Centrum för lättläst avse regeringens mål med arbetet av lättläst litteratur som domänens epistemologi. Dessa mål påverkar hur framställningen av lättläst text och litteratur kan främja demokrati och tillgänglighet och därmed bli en demokratisk rättighet. Domänens epistemologi representeras följaktligen av de politiska målen och stadgarna för hur Centrum för lättläst ska arbeta med lättläst litteratur vilka motsvarar de vetenskapsteoretiska paradigmen inom en vetenskaplig disciplin. Avsnittet kommer således beskriva regeringens kunskapssyn på lättläst litteratur i form av de regeringsbeslut som ligger till grund för Centrum för lättlästs verksamhet. Dessutom kommer avsnittet att redogöra för de mål och stadgar regeringen inrättat för stiftelsens arbete med lättläst litteratur

⁸¹ E-post från AnnMarie Lindman vid Centrum för lättläst 2010-04-08.

⁸² Hjørland, B. (2004b), "Domain Analysis in Information Science", s. 131 f.

och dess målgrupper. Slutligen kommer avsnittet beskriva Centrum för lättläst direktiv för att verka mot ett demokratiskt och lättillgängligt Sverige.

I juni 1988 beslutade Sveriges regering att stiftelsen Centrum för lättläst ska ansvara för utgivning och marknadsföring av böcker och en nyhetstidning på lättläst svenska. Verksamheten ska vara förlagd till Stockholm utan vinstdrivande syfte. Nyhetstidningen ska rikta sig till individer som har lässvårigheter med avsikt att förmedla nyheter och samhällsinformation utan politiskt intresse. Publicering av böcker syftar till att nå personer med nedsatt läsförmåga där vuxna ska prioriteras. Marknadsföring av lättläst samhällsinformation och litteratur är en viktig del av verksamhetsarbetet. Finansiering av stiftelsens arbete ska ske med statliga medel, intäkter från tjänster samt genom gåvor och avgifter för tidningsprenumeration. Centrum för lättlästs räkenskaper ska årligen granskas av en revisor utsedd av regeringen. Inför varje räkenskapsår ska stiftelsen utforma bokslut samt en verksamhetsberättelse som ska överlämnas till regeringen. Regeringen utser även en styrelse till Centrum för lättläst som ska arbeta med att fastställa de stadgar som regeringen utfärdar. Styrelsen ska besluta i frågor gällande stiftelsens övergripande verksamhet, organisation och ekonomi. Centrum för lättläst ska undantas från tillsyn enligt lagen om tillsyn över stiftelser.⁸³

De mål regeringen fastställt för Centrum för lättlästs verksamhet är att ett mångfalds- och jämställdhetsperspektiv ska samordnas i stiftelsens arbete med att tillgodose litteratur och nyhetsinformation till personer med läsvårigheter. Stiftelsen ska även inta ett barnperspektiv i verksamhetsarbetet genom att öka barns och ungdomars delaktighet och inflytande. Dessutom ska ett interkulturellt och internationellt utbyte och samarbete vidgas inom stiftelsens verksamhet. Centrum för lättläst ska redovisa hur målen uppfyllts efter varje verksamhetsår i form av en resultatredovisning. När det gäller nyhetstidningen är målet att utveckla läsaranpassningen av tidningen. Centrum för lättläst ska därmed redogöra för tidningens prissättning, vilka åtgärder som tagits för att förbättra läsaranpassning samt upplagens storlek och hur många prenumerationer varje målgrupp omfattar. Målet med de lättlästa böckerna är att det ska finnas en bred utgivning av litteratur gällande svårighetsnivåer och genrer samt att varje år publicera minst en klassisk titel. Centrum för lättläst ska redovisa hur många böcker som givits ut, både totalt och fördelat på svårighetsnivå och genre. Gällande marknadsföring är målet att ha god information om och marknadsföring av stiftelsen till grupper i behov av lättlästa texter. Dessutom ska läsombudsverksamheten ständigt utvecklas. Centrum för lättläst ska rapportera hur målen uppfyllts samt analysera resultatet med avsikten att utveckla verksamheten.⁸⁴

⁸³ Regeringsbeslut 115, 1988-06-22. Passim.

⁸⁴ Regeringsbeslut 65, 2009-12-17. Passim.

Övriga mål för stiftelsen är att klarlägga och analysera det regionala utfallet av den egna verksamheten enligt metodanvisning från Statens kulturråd. Centrum för lättläst har även som mål att utveckla verksamhetsarbetet med andra medier än det tryckta ordet där stiftelsen ska redovisa vilka åtgärder som tagits i anslutning till utvecklingsarbetet. Ett annat mål som Centrum för lättläst ska uppfylla är att fungera som kompetenscentrum inom media gällande frågor om begriplighet och lättlästhet. Stiftelsen ska redovisa måluppfyllelse samt analysera resultatet med avsikten att förbättra verksamheten. Centrum för lättläst har också som mål att öka utbudet av lättläst nyhetsinformation och litteratur i skolorna. Återrapportering ska ske genom att stiftelsen analyserar åtgärder och resultat för att uppnå målet. Dessutom ska stiftelsen redogöra för samarbetet med Specialpedagogiska skolmyndigheten. Ytterligare ett mål Centrum för lättläst ska infria är att i samband med årsredovisning genomföra en omvärldsanalys vilken behandlar utvecklingstendenser och förändringar i samhället som kan påverka verksamheten men även kartlägga andra aktörer inom det lättlästa området. Resultatredovisningen ska förutom varje enskild målrapportering även redogöra för och kommentera hur insatserna utvecklas gällande kostnader, intäkter och volym. Dessutom ska Centrum för lättläst diskutera resultaten och beakta interna och externa förhållanden som berört resultaten. All information i resultatredovisningen ska inbegripa de senaste tre åren samt vara jämförbar över tid. Resultatredovisning, årsredovisning samt budgetunderlag ska lämnas av Centrum för lättläst till Regeringskansliet.⁸⁵

I arbetet med att främja demokrati och tillgänglighet har regeringen utformat en nationell handlingsplan för handikappolitiken. Syftet är att förebygga att vissa funktionsnedsättningar ska leda till informations- och kommunikationshinder. Informationsfrihet är grunden till ett demokratiskt samhälle där ett krav är att information från bland annat myndigheter ska finnas tillgängligt för samtliga medborgare. Varje myndighet ansvarar för att individer med lässvårigheter ska ha tillgång till lättläst information.⁸⁶ Alla medborgare ska också ha rätt till kulturupplevelser, därmed måste den lättlästa litteraturen etableras på marknaden. Centrum för lättläst ska verka för att göra litteratur tillgänglig för personer med funktionsnedsättning.⁸⁷

Riksdagen har godtagit den nationella handlingsplanen för handikappolitiken vilket innebär att Sverige ska vara tillgängligt för samtliga medborgare år 2010. Centrum för lättläst har i sin strävan att arbeta för ett demokratiskt och tillgängligt Sverige utarbetat ett fempunktsprogram vilket omfattar följande:⁸⁸

⁸⁵ Regeringsbeslut 65, 2009-12-17. Passim.

⁸⁶ Regeringens proposition 1999/2000:79, Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken, s. 88 f.

⁸⁷ Regeringens proposition 1999/2000:79, Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken, s. 100 ff.

⁸⁸ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Fempunktsprogrammet.

1. Staten och kommunerna måste ge information på lättläst svenska

Förvaltningslagen innefattas av att information till alla medborgare ska vara lättförståeligt. Även språklagen framhåller att myndigheter ska använda ett tydlig, enkelt och lättbegripligt språk. Med detta till bakgrund tycker Centrum för lättläst att kommuner och myndigheter måste följa lagarna om lättillgänglig information till invånarna. Regeringens uppdrag blir att informera statliga myndigheter att de ska ha information tillgängligt på lättläst svenska. Sveriges landstings och kommuners uppgift blir att upprätthålla riktlinjer till landsting och kommuner om hur de ska tillgängliggöra lättläst information på svenska.⁸⁹

2. Det måste finnas valinformation på lättläst svenska för att fler ska kunna rösta

Ett demokratiskt val innebär att alla människor ska ha möjlighet att ta del av åsiktsfriheten och yttrandefriheten. Villkoren för att söka, mottaga och sprida information ska vara lika för alla. Därmed vill Centrum för lättläst att regeringen ska utarbeta en plan för hur valinformation ska vara disponibelt för individer med lässvårigheter.⁹⁰

3. Skolbiblioteken ska ha böcker och tidningar på lättläst svenska

Studier visar att många skolelever saknar läsförståelse samt att flertalet elever aldrig läser på sin fritid. Skolbiblioteken har visat sig ha en positiv inverkan på elevers läsvanor och läsförståelse. Skolelever med speciella behov måste därmed ha tillgång till anpassade dokument där lättläst litteratur på svenska utgör en viktig del. I och med detta menar Centrum för lättläst att riksdag och regering ska införa i skollagen att samtliga skolbibliotek ska tillhandahålla lättlästa tidningar och böcker på svenska till elever med speciella behov.⁹¹

4. Bibliotekarie ska få utbildning om lässvårigheter

Flertalet bibliotek är verksamma i arbetet med tillgänglighet men många bibliotek står fortfarande utanför. Kunskapen om vilka målgrupper som är i behov av lättläst litteratur samt hur information om den lättlästa litteraturen ska nå ut saknas. Det är också oklart om vem som ska ansvara för den lättlästa litteraturen. Enligt bibliotekslagen ska alla kommuner ha en biblioteksplan som ska svara mot framtidens krav och främja utveckling. För att understödja arbetet med lättläst litteratur

⁸⁹ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Fempunktsprogrammet.

⁹⁰ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Fempunktsprogrammet.

⁹¹ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Fempunktsprogrammet.

måste kommunerna omarbete biblioteksplanerna till att motsvara samhällets nya behov samt behoven hos personer med lässvårigheter. Centrum för lättläst vill därför att kommunerna ska utforma biblioteksplanerna till att omfatta kompetensutveckling för bibliotekarier med fokus på att stärka arbetet med lättläst litteratur och dess målgrupper.⁹²

5. Alla bibliotek ska ha en budget för lättläst litteratur

Trots det stora antalet personer med lässvårigheter är det enbart 20 procent av de svenska biblioteken som har en särskild budget avsedd för lättläst litteratur. En budget med hänsyn till läsfrämjande insatser riktad till individer med lässvårigheter ökar bibliotekens tillgänglighet för samtliga medborgare. Därmed anser Centrum för lättläst att alla kommuner bör ha en bestämd budget ämnad för lättläst litteratur på alla bibliotek.⁹³

Centrum för lättlästs mål är således att under år 2010 omvandla dessa fem punkter till verklighet och om stiftelsens arbete kommer att ha framgång återstår ännu att se. Utöver Centrum för lättläst finns flertalet olika myndigheter, institutioner och organisationer som arbetar med lättlästa medier och dess målgrupper samt med att göra information lättillgänglig. Några av dessa kommer att behandlas i kommande avsnittet sociologi.

3.3 Sociologi

Enligt Hjørland (2004b) utgörs sociologin av grupper som studerar det vetenskapliga området. Sociologin åsyftar följaktligen till att skildra domänens sociala struktur i form av närliggande domäner.⁹⁴ Avsnittet kommer att presentera Centrum för lättlästs sociala struktur vilket omfattar viktiga organisationer, institutioner eller myndigheter på svensk och internationell nivå. I Sverige arbetar flertalet inrättningar med att främja tillgänglighet av information och lättlästa medier för personer med lässvårigheter eller andra typer av funktionsnedsättningar. Några nämnvärda är Dyslexiförbundet FMLS, Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning, Handisam, Hjälpmedelsinstitutet, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Språkrådet samt Talboks- och punktskriftsbiblioteket. På internationell nivå arbetar ett antal verksamheter med lättillgänglighet där några anmärkningsvärda är Easy-to-Read Network, The European Agency for Development in

⁹² Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Fempunktsprogrammet.

⁹³ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Fempunktsprogrammet.

⁹⁴ Hjørland, B. (2004b), "Domain Analysis in Information Science", s. 131 f.

Special Needs Education och Plain English Campaign. Som en del av sociologin kan det dessutom vara värt att beröra Centrum för lättlästa breda klientel.

3.3.1 Dyslexiförbundet FMLS

Dyslexiförbundet FMLS är ett handikappförbund vilket fungerar som ett forum för individer med läs- och skrivsvårigheter samt individer med matematiksvårigheter och deras anhöriga samt andra intresserade. Förbundet är religiöst och partipolitiskt obundet med fokus på den enskilde individens behov. FMLS har cirka 6 000 medlemmar verksamma vid 60 föreningar i Sverige. Förbundet erbjuder stöd, rådgivning, utbildning, föreläsningar, möten och lägerverksamhet. FMLS bedriver också en genomgripande informationsverksamhet samt påverkansarbete, intressepolitik, ungdomsverksamhet och samarbetar med andra dyslexiorganisationer. Förbundet idkar även verksamhet riktad mot skola och allmänhet under namnet Skriv-Knuten vilka arbetar med utveckling, information och rådgivning med stöd av skolverket och utbildningsdepartementet. FMLS arbetar dessutom med språkets tillgänglighet via projektet Språka Loss samt med hjälpmedelsutveckling vid det egna bolaget Komp & Assist AB. Sex gånger per år publicerar förbundet också en tidning kallad *Läs & Skriv*.⁹⁵

3.3.2 Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning

Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning även kallat Riksförbundet FUB är en intresseorganisation med 28 000 medlemmar fördelat på 165 lokalföreningar i Sverige. FUB arbetar för individer med utvecklingsstörning och deras anhöriga genom att sprida information och bevaka intressen hos landsting, kommuner, riksdag samt flertalet myndigheter. Organisationen publicerar dessutom en egen medlemstidning under namnet *UNIK*. FUB samarbetar också med andra handikapporganisationer och arbetar dessutom internationellt med utvecklingssamarbete.⁹⁶

3.3.3 Handisam

Handisam eller Myndigheten för handikappolitisk samordning är en stabsmyndighet som arbetar med att samordna handikappolitiken i Sverige. Dess uppgift är att driva samhällsutvecklingen där samtliga medborgare ska delta jämligt fränsett funktionsförmåga.⁹⁷ Handisam ska ständigt verka för att handikapperspektivet tas i beaktande gällande människors möjlighet att vistas på offentliga platser samt att kommunicera och ta del av information.⁹⁸ Till följd av detta tillhandahåller Handi-

⁹⁵ Dyslexiförbundet FMLS webbsida > Om FLMS.

⁹⁶ Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning webbsida > OM FUB.

⁹⁷ Handisam webbsida > Om Handisam.

⁹⁸ Handisam webbsida > Om Handisam > Vad Handisam gör.

sam stöd till andra myndigheter vilka arbetar med handikappolitik, men också till landsting och kommuner. Handisam tar även fram riktlinjer för tillgänglighet och analyserar problemområden samt utformar åtgärder. Dessutom ska Handisam bevaka den internationella utvecklingen och bidra till att Sverige fullföljer sina åtaganden.⁹⁹

3.3.4 Hjälpmedelsinstitutet

Hjälpmedelsinstitutet är ett kunskapscentrum som arbetar med tillgänglighet och hjälpmedel för individer med funktionsnedsättning. Institutet arbetar för jämlikhet och delaktighet genom en produktiv hjälpmedelsverksamhet samt med att tillföra säkra hjälpmedel och göra samhället lättillgängligt. Verksamheten innefattar kompetensutveckling och utbildning, utredningsverksamhet, utveckling och forskning, internationell verksamhet, kommunikation och information samt utprovning och stöd vid inköp av hjälpmedel. Hjälpmedelsinstitutets huvudmän består av Sveriges kommuner och landsting samt staten.¹⁰⁰

3.3.5 Specialpedagogiska skolmyndigheten

Specialpedagogiska skolmyndigheten grundades 2008 och arbetar för att alla individer med funktionsnedsättningar ska få utbildning och utveckling baserat på delaktighet, likvärdighet, gemenskap och tillgänglighet. Myndighetens uppgift är att utgöra specialpedagogiskt stöd åt skolhuvudmän, understödja tillgången till läromedel, bedriva specialskolor för särskilda elevgrupper samt distribuera stadsbidraget mellan elever med funktionsnedsättningar och utbildningssamordnare.¹⁰¹

3.3.6 Språkrådet

Språkrådet ansvarar för språkvården i Sverige och tillhör avdelningen för språkvård under Institutet för språk och folkminnen. Språkrådet har till uppgift att hörsamma utvecklingen av samtliga språk i Sverige men arbetar i huvudsak med svenska, svenskt teckenspråk, finska och romani. Den viktigaste uppgiften är att vara stöd till personer i behov av råd gällande bruket av svenska språket eller andra språk. Språkrådet tillhandahåller telefonrådgivning, möjlighet att ställa frågor via e-post samt tillgång till databasen Frågelådan, men även tjänster såsom seminarier, föredrag eller studiedagar. En del av arbetet är att publicera ordlistor, handböcker, regelsamlingar, ordböcker samt övriga språkböcker. Språkrådet ger dessutom ut två tidskrifter *Klarspråksbulletinen* och *Kieliviesti*. Arbetet kräver att Språkrådet noggrant följer språkutvecklingen genom att registrera nyheter och nya ord inom det svenska språket, via deltagande i svensk språkforskning samt genom

⁹⁹ Handisam webbsida > Om Handisam > Vad Handisam gör > Vad vi arbetar för.

¹⁰⁰ Hjälpmedelsinstitutet webbsida > Om HI.

¹⁰¹ Specialpedagogiska skolmyndigheten webbsida > Om oss.

att skapa en översikt över viktiga tendenser i svenska språkets utveckling. Utöver detta samordnar Språkrådet klarspråkarbetet vilket omfattar verksamheten för ett begripligt och enkelt myndighetsspråk i Sverige. Språkrådet samarbetar också med andra organisationer i Sverige, Norden och Europa.¹⁰²

3.3.7 Talboks- och punktskriftsbiblioteket

Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB) är en statlig myndighet vilken arbetar med att utforma litteratur till medier anpassade för personer med olika typer av läshandikapp. TPB framställer bland annat punktskriftsböcker och talböcker samt fungerar som bibliotekens lånecentral av dessa medier. En viktig del av TPBs verksamhet består av utveckling och forskning av ny teknik för läsning och produktion. TPB har även en särskild uppgift med att förse studerande på universitet och högskolor med anpassad studentlitteratur. Utöver detta erbjuder TPB kurser och utbildningar samt läsprogram och olika informationsmaterial. TPB ger också ut två tidskrifter *Vi punktskriftläsare* och *Bibliotek för alla*. Myndigheten säljer dessutom talböcker, taktila bilderböcker, punktskriftböcker samt presentböcker.¹⁰³

3.3.8 Easy-to-Read Network

Easy-to-Read Network är öppet för alla intresserade av och engagerade i lättläst litteratur. Verksamheten har till syfte att informera om lättläst litteratur och öka kunskapen om det lättlästa konceptet. Easy-to-Read Network arbetar med att göra folk medvetna om den lättlästa verksamheten och fungerar som kontakt över hela världen i frågor som rör lättläst. Arbetet omfattas av att utbyta information, idéer och erfarenheter, underlätta samarbete mellan människor och organisationer i olika länder, förbereda och samla kapital för gemensamma projekt, uppmuntra och initiera forskning kring lättläst, arrangera kurser i lättläst samt att uppmuntra nya lättlästa inrättningar.¹⁰⁴

3.3.9 The European Agency for Development in Special Needs Education

The European Agency for Development in Special Needs Education är en oberoende och självstyrande organisation grundad av dess medlemsländer i syfte att agera plattform för samarbete gällande utvecklingen av specialpedagogik.¹⁰⁵ Organisationen grundades 1996 och utgörs av alla länder inom EU samt Island, Norge och Schweiz. The European Agency for Development in Special Needs Education strävar efter att förbättra utbildningsplanerna för individer med särskilda behov.

¹⁰² Språkrådet webbsida > Om Språkrådet.

¹⁰³ Talboks- och punktskriftsbiblioteket webbsida > Verksamhet.

¹⁰⁴ Easy-to-Read Network webbsida > Easy-to-Read Network.

¹⁰⁵ The European Agency for Development in Special Needs Education webbsida > About us.

Framförallt är det viktigt att tillgodose möjligheten till jämställdhet, tillgänglighet och utbildningars kvalitet. Organisationen arbetar utifrån riktlinjer att marknadsföra kvalitet inom specialpedagogik med stöd av det Europeiska samarbetet. Organisationen arbetar även med att tillhandahålla tillförlitliga och aktuella rapporter om specialpedagogik inom Europa, identifiera nyckelfaktorer vilka stödjer eller hindrar positiva erfarenheter, främja effektivt kunskapsutbyte och erfarenheter mellan medlemsländerna. Dessutom vill organisationen göra det enklare för beslutsfattare att tillgodogöra sig information genom att tillhandahålla tjänster vilka möjliggör informationsdelning och främjar kontakt mellan användarna.¹⁰⁶

3.3.10 Plain English Campaign

Plain English Campaign etablerades 1979 utifrån grundtanken att alla ska ha tillgång till tydlig och kortfattad information på engelska. Verksamheten har över 12 000 medlemmar i 80 länder.¹⁰⁷ Plain English Campaign omarbetar skrivna dokument till att bli lättlästa. Verksamheten publicerar också en egen lättläst tidning under namnet *Plain English magazine* tillgänglig att läsa på deras hemsida. På hemsidan finns också ett antal publikationer tillgängliga.¹⁰⁸

3.3.11 Centrum för lättlästa kunder

Centrum för lättläst har tillhandahållit bearbetningar av texter, föreläsningar och kurser till flertalet olika myndigheter, organisationer och företag de senaste åren. Utöver ett stort antal kommuner, landsting, museer, skolor, politiska partier och bibliotek i Sverige är några av de nämnvärda kunderna; ABF, Allmänna reklamationenämnden, Apoteket, Banverket, Bilprovningen, Bolagsverket, Brottsförebyggande rådet, Centrum för kompetensutveckling, CSN, Datainspektionen, Domstolsverket, Ekobrottsmyndigheten, Energimyndigheten, Folkhälsoinstitutet, Försäkringskassan, Jordbruksverket, Justitiedepartementet, Konkurrensverket, Konsumentverket, Kriminalvården, Kulturdepartementet, Kungliga hovstaterna, Luftfartsverket, Läkemedelsverket, Migrationsverket, Naturvårdsverket, Pfizer AB, Riksteatern, Rikspolisstyrelsen, Röda korset, Skolverket, Socialdepartementet, Socialstyrelsen, Statens fastighetsverk, Studieförbundet Vuxenskolan, Svenska Missionsrådet, Ungdomsstyrelsen, Utbildningsdepartementet, Valmyndigheten, Vägverket samt Åklagarmyndigheten.¹⁰⁹

Sociologin har behandlat domänens sociala strukturer i form av svenska och internationella myndigheter, institutioner och organisationer vilka på ett eller an-

¹⁰⁶ The European Agency for Development in Special Needs Education webbsida > About us > Agency Identity.

¹⁰⁷ Plain English Campaign webbsida > About us.

¹⁰⁸ Plain English Campaign webbsida > Editing services.

¹⁰⁹ Centrum för lättläst webbsida > Lättläst-tjänsten > Vilka är våra kunder?

nat sätt arbetar med anknytning till lättläst litteratur eller till dess målgrupper och deras anhöriga.

3.4 Sammanfattade reflektion av domänens organisation

Domänanalysen av Centrum för lättläst har utifrån ett ontologiskt, epistemologiskt och sociologiskt perspektiv beskrivit domänens struktur och organisation. Hjørland (2004b) har betonat att en domän kan definieras utifrån dess studieobjekt.¹¹⁰ Centrum för lättläst studieobjekt eller snarare verksamhetsområde omfattas av att framställa lättlästa texter och böcker. Ontologin av Centrum för lättläst visar historiskt hur utvecklingen av arbetet med lättläst litteratur inleddes i slutet på 1960-talet av Skolöverstyrelsen för att med tiden utmyнна i en egen stiftelse med ansvarar för utgivning av lättlästa böcker, en nyhetstidning och läsombud. Att utvecklingen lett till en särskild stiftelse med ett sådant omfattande ansvar talar för en positiv framväxt och ett gediget intresse för ämnet. Centrum för lättläst fokuserar på nyckelorden tillgänglighet och demokrati där det handlar om att förstå en text och göra litteratur lättillgängligt för samtliga medborgare vilket är allas demokratiska rättighet. Stiftelsen tycks ha en stabil grund till sin organisation då stiftelsen arbetar på regeringens uppdrag. Det är regeringen som fastställt stadgarna för stiftelsens arbete och regeringen bidrar även med ekonomiska medel i arbetet med den lättlästa litteraturen. Det är också regeringen som utsett styrelsen till Centrum för lättläst. Stiftelsen Centrum för lättläst tillhandhåller ett tilltaget utbud av tjänster och kurser vilka i första hand vänder sig till myndigheter, organisationer, institutioner och företag. Tjänsterna verkar väl etablerade och tycks grundas på en gedigen bakgrund med en lång erfarenhet. Dessa tjänster bidrar också till att inbringa ekonomiska medel till stiftelsen. Centrum för lättläst representeras av en bred yrkeskunnighet i form av exempelvis journalister, förlagsanställda, formgivare, litteraturvetare och forskare. Denna breda kompetens torde vara till fördel i arbetet med lättläst litteratur där ett samarbete kan verka givande för att öka potentialen samt för att framställa fler idéer och möjligheter.

Vidare har Hjørland påpekat att domänens kunskapssyn bör fastställas.¹¹¹ Domänanalysen har visat att Centrum för lättläst är en politiskt styrd stiftelse utan vinstdrivande syfte. Centrum för lättlästs kunskapssyn företräds således av regeringens politiska mål och stadgar i arbetet med lättläst litteratur. Epistemologin har framställt Centrum för lättlästs verksamhetsmål vilka omfattar att läsaranpassa nyhetstidningen, tillhandahålla en bred utgivning av lättlästa böcker, ha en god marknadsföring, utveckla läsombudsverksamheten, kartlägga och analysera det

¹¹⁰ Hjørland, B. (2004b), "Domain Analysis in Information Science", s. 131 f.

¹¹¹ Hjørland, B. (2004b), "Domain Analysis in Information Science", s. 131 f.

regionala utfallet, fungera som kompetenscentrum, öka utbudet av lättläst litteratur i skolorna, utveckla nya medier samt genomföra en omvärldsanalys. Resultatredovisning, årsredovisning samt budgetunderlag ska lämnas av Centrum för lättläst till Regeringskansliet. Regeringsbesluten som ligger till grund för stiftelsens verksamhet innehåller klara målformuleringar samtidigt som det är Centrum för lättlästs uppgift att konkret utforma hur målen ska genomföras. Centrum för lättläst är dessutom skyldig att återrapportera till regeringen hur målen uppfylls vilket tyder på att stiftelsen arbete är väldigt omfattande.

Slutligen har Hjørland framhållit att en domän skall beskriva de grupper som studerar kunskapsfältet.¹¹² Centrum för lättläst har ett brett klientel vilket visar på stiftelsens allsidighet och talar för att Centrum för lättläst verkligen etablerat sin verksamhet. Förutom Centrum för lättläst finns ett flertal svenska och internationella inrättningar som arbetar med att främja tillgänglighet av information och lättlästa medier för personer med lässvårigheter eller andra typer av funktionsnedsättningar. Mångfalden av verksamheter tyder på en ständigt pågående utveckling av främjande och förbättrande insatser i arbetet med att lättillgängliggöra information och tillhandahålla lättlästa medier. Verksamheterna kan även bidra till att öka medvetenheten och acceptansen av lässvårigheter och dess målgrupper i samhället.

¹¹² Hjørland, B. (2004b), "Domain Analysis in Information Science", s. 131 f.

4. Domänens informationsstruktur

Detta avsnitt avser att beskriva domänens informationsstruktur. Domänanalysen har studerat Centrum för lättlästs informationshanterande verksamhet. Undersökningen avser att identifiera domänens målgrupper och deras informationsbehov samt att utreda Centrum för lättlästs insatser med att tillgodose informationsbehovet hos individer med lässvårigheter. Vidare ämnar undersökningen att framställa domänens dokumenttyper och granska informationsresurser verksamma inom domänen för att tillgängliggöra och sprida information. Dessutom avser undersökningen att presentera domänens viktigaste aktörer som en del av Centrum för lättlästs informationshanterande verksamhet.

4.1 Domänens målgrupper

För att identifiera domänens målgrupper har strategin *empiriska användarstudier* används. Enligt Hjørland (2002a) är användarstudier av en domän betydelsefullt eftersom det bland annat kan tillhandahålla kunskap om skillnader gällande informationsbehov inom olika samhällsgrupper.¹¹³ Strategin medför att organisera domänen utifrån användarens beteende, preferenser eller mentala modeller.¹¹⁴ Hjørland (2004a) framhåller att domänanalys inte avser att förstå användare i allmänhet, istället är användaren en del av olika kulturer, sociala strukturer och kunskapsdomäner. Användarna är sammankopplade i grupper som delar gemensamma utmärkande egenskaper.¹¹⁵ Följande del kommer således att kartlägga domänens användargrupper och därmed individer i behov att lättläst litteratur samt att identifiera deras informationsbehov.

I en studie genomförd av Statistics of Canada i samarbete med OECD undersöktes vuxnas läs- skriv- och räkneförmåga. Studien heter International Adult Literacy Study (IALS) och omfattar Kanada, Sverige, Nederländerna, Polen, Tysk-

¹¹³ Hjørland, B. (2002a), "Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative", s. 432.

¹¹⁴ Hjørland, B. (2002a), "Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative", s. 450.

¹¹⁵ Hjørland, B. (2004a), "Domain Analysis: A Socio-Cognitive Orientation for Information Science Research", Passim.

land, Schweiz och USA. I Sverige medverkade 3 000 personer över 15 år. Undersökningen visade att Sverige uppnått bästa resultat av de sju deltagande länderna. Var tredje svensk klarar av att läsa obekanta komplicerade texter samt att dra slutsatser och bruka dessa i olika sammanhang. Ytterligare 40 procent klarar av att använda och läsa texter i vardagslivet. Trots bra resultat påvisade dock studien att var fjärde svensk inte klarar grundskolans nivå, vilket innebär att dessa personer enbart kan använda och läsa enkla dokument, utföra enkla beräkningar samt att förmågan att söka information är begränsad till välstrukturerade, enkla och bekanta texter.¹¹⁶ Mellan sju och åtta procent av Sveriges vuxna befolkning har grava lässvårigheter och klarar inte av att läsa eller ta till sig innehållet ur en bok eller en tidning samtidigt som 12 procent av grundskoleeleverna inte klarar av kraven på läsförståelse. Bland unga personer med invandrarbakgrund ligger siffran på 17 procent.¹¹⁷ Orsakerna till lässvårigheter kan bero på flera olika faktorer, bland annat kan det drabba äldre personer, individer med sjukdom eller funktionsnedsättning som exempelvis dyslexi, utvecklingsstörning, afasi eller demens, individer som inte har svenska som modersmål, individer som inte är intresserade av läsning, har koncentrationssvårigheter eller som är ovana läsare eller elever som inte tränat och utvecklat sin förmåga att läsa långa texter.¹¹⁸

Informationsbehovet i form av lättlästa nyheter, böcker och samhällsinformation är således stort i Sverige. I forskningsöversikten påvisade McLoughlin och Morris (2004) att individer med lässvårigheter har samma informationsbehov som personer utan lässvårigheter och att behoven styrs av intresse och smak.¹¹⁹ Begreppet informationsbehov kan därmed egentligen tolkas som målgruppernas litterära behov samt behovet av hur en text bör framställas och utformas för att passa avsedd målgrupp.

Inom domänanalys och det socio-kognitiva perspektivet menar Hjørland (2002b) att användarnas informationsbehov grundas på sociala och kulturella faktorer. Informationsbehoven är många gånger svåra att precisera bland informationssystemsanvändare. Ett informationsbehov kommer ur ett problem som ska lösas samt av tillgången till kunskap och användarens kvalifikationer. Eftersom de flesta informationsproblem är väldigt komplexa tenderar informationsbehovet att bli socialiserat av olika teoretiska influenser och paradig. Hos användaren är informationsbehovet ett uttryck för ett subjektivt informationsbehov vilket kan avvika från användarens faktiska eller objektiva informationsbehov.¹²⁰

Nedan följer en presentation av Centrum för lättlästs målgrupper och således vilka grupper som är i behov av lättläst litteratur. Avsnittet ämnar även göra ett

¹¹⁶ Centrum för lättläst webbsida > Lättläst-tjänsten > Forskning om lättläst > Hur bra läser svenskarna?

¹¹⁷ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Lättläst – vad är det?

¹¹⁸ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Fempunktsprogrammet.

¹¹⁹ McLoughlin, C. & Morris, A. (2004), "UK Public Libraries: Roles in Adult Literacy Provision", s. 44 f.

¹²⁰ Hjørland, B. (2002b), "Epistemology and the Socio-Cognitive Perspective in Information Science", s. 263 f.

försök att fastställa bakomliggande orsaker till läs- och skrivsvårigheter samt faktorer som påverkar läsförmågan hos de olika målgrupperna. Redogörelsen är inte på något sätt uttömmande utan avser att bidra med en förståelse till den benämnda företeelsen. Avsnittet kommer dessutom att ta i beaktande vilka informationsbehov som vanligtvis representerar varje enskild målgrupp.

4.1.1 Äldre personer och individer med demenssjukdomar

Många äldre personer får med åren sämre läsförmåga i samband med försämrad syn och mindre ork. Mediciner kan också inverka på såväl förståelsen som den tekniska läsningen av en text.¹²¹ Demens är en sjukdom vilken vanligtvis drabbar äldre personer och beror på sjukliga rubbningar i hjärnan vilket påverkar tanke- och minnesförmågan. Orsaken till demens är alltid sjukdom och alltså inte en normal åldersrelaterad förändring. Demens påverkar hjärnans funktioner i form av nedsatt minne, tankeförmåga, orienteringssinne, initiativtagande, språkförståelse och känslokontroll. Vanliga demenssjukdomar är Alzheimers sjukdom, vaskulär demens och pannlobsdemens.¹²²

Demenssjukdomar medför ofta grava lässvårigheter eftersom sjukdomen påverkar språket och minnet vilket i sin tur medför att läsförståelsen blir sämre. Trots detta kan lättlästa texter göra det möjligt att fortsätta med läsning. För att det ska fungera måste texten vara begriplig och enkel. Ett alternativ till att läsa själv kan vara högläsning av lättlästa texter. Flertalet äldre vill gärna försöka läsa själv i den utsträckning det är möjligt och kan känna motstånd till alternativa medier.¹²³ Föreslagen litteratur till denna målgrupp är blädderböcker eller bilderböcker med nostalgiskt innehåll. Även återberättande klassiker är populära.¹²⁴

4.1.2 Dyslektiker och individer med olika typer av lässvårigheter

Dyslexi innebär att en individ har svårt att avkoda ord, stava, läsa med förståelse och flyt vilket grundar sig på oförmåga att hantera det fonologiska systemet. Att ha dyslexi medför problem med språkets ljuduppbyggnad vilket inte beror på nedsatt hörsel utan på hjärnans tolkning av språket.¹²⁵ En person med dyslexi har svårt att skilja på ljuden i talspråket samt att avgöra ljudens ordningsföljd och har inget samband med personens intelligens.¹²⁶ Att ha fonologiska brister leder vanligtvis till lässvårigheter. Andra faktorer som kan påverka att en individ får lässvårigheter är sociala, emotionella eller språkliga orsaker, mognad och begåvning, hörsel-

¹²¹ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Rätt bok i rätt hand.

¹²² Demensförbundet webbsida > Demens > Demenssjukdomar.

¹²³ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Målgrupper för lättlästa texter.

¹²⁴ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Rätt bok i rätt hand.

¹²⁵ Specialpedagogiska skolmyndigheten webbsida > Råd och stöd > Våra kompetensområden > Pedagogiska konsekvenser av funktionsnedsättning > Dyslexi.

¹²⁶ Föräldraföreningen för dyslektiska barn > Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi > Vad är dyslexi?

eller synnedsättningar, neuropsykiatriska och medicinska orsaker samt otillräcklig lästräning. Många äldre personer känner ofta skam inför sina lässvårigheter medan yngre personer kan tala öppet om sina läsproblem.¹²⁷ Personer med dyslexi måste ha en text där orden är lätta att avkoda, det vill säga orden ska vara korta och inte innefatta konsonantgrupper. Dessutom måste texternas svårighetsgrad öka långsamt.¹²⁸ För denna målgrupp är det viktigt att litteraturen utgörs av aktuella ämnen. Moderna och lockande bokomslag är betydelsefullt. Facklitteratur är ofta att föredra eftersom det är lättare att läsa om ämnen av personligt intresse. Det är nödvändigt att böckernas utseende är lika andra böcker och att beståndet är brett.¹²⁹

4.1.3 Individer med intellektuell funktionsnedsättning/utvecklingsstörning

Funktionsnedsättning är ofta synonymt med funktionshinder och kan uppstå genom sjukdom eller skada. En funktionsnedsättning kan vara psykisk, fysisk, medicinsk, neurologisk eller social.¹³⁰ Funktionsnedsättningar kan vara förvärvade eller medfödda och oftast är en nedsättning kvarstående men nedsättningen kan ibland vara övergående.¹³¹

Ett exempel på funktionsnedsättning kan vara utvecklingsstörning vilket även benämns intellektuell eller kognitiv funktionsnedsättning. Intellektuell funktionsnedsättning avser en nedsättning av en individs begåvningsutveckling orsakat av exempelvis fosterskada, kromosomförändring, olycka eller sjukdom under uppväxten.¹³²

Personer med intellektuell funktionsnedsättning klarar av att avkoda ord med en viss säkerhet men ordförrådet är ofta dåligt utvecklat speciellt när det kommer till abstrakta ord.¹³³ Flertalet individer med intellektuell funktionsnedsättning behärskar teknisk läsning på ett bra sätt. Problemet ligger i att förstå den lästa texten.¹³⁴ Arbetsminnet hos denna målgrupp är ofta begränsat vilket medför att långa meningar blir svåra att läsa. För att underlätta läsning ska texten ha ett välstrukturerat innehåll och vara enkelt. Innehållet ska vara tydligt med ett sammanhängande händelseförlopp. Det ska finnas tydliga kopplingar mellan orden eftersom personer med intellektuell funktionsnedsättning har svårt att sammankoppla ord med rätt referens. En tät sammankoppling inträder om en text har identiska upprepningar. Nackdelen är dock att texten blir tjugig. Texten blir lättare att förstå om innehållet är i kronologisk ordning samt undviker ordspråk, liknelser, bildspråk och

¹²⁷ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Målgrupper för lättlästa texter.

¹²⁸ Lundberg, I. & Reichenberg, M. (2008), "Vad är lättläst?", s. 17.

¹²⁹ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Rätt bok i rätt hand.

¹³⁰ Gnesta kommun webbsida > Stöd och omsorg > Funktionsnedsättning.

¹³¹ Landstinget i Östergötland webbsida > Vad är funktionshinder?

¹³² Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning webbsida > Utvecklingsstörning.

¹³³ Lundberg, I. & Reichenberg, M. (2008), "Vad är lättläst?", s. 19.

¹³⁴ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Målgrupper för lättlästa texter.

ironi. Eftersom individer med intellektuell funktionsnedsättning har problem med att behålla långa meningar i korttidsminnet underlättar det om målgruppen möter huvudsatser i texterna.¹³⁵

Det kan vara känsligt för denna målgrupp att läsa lättläst litteratur. Det är viktigt att individerna känner att de läser en vanlig eller riktig bok.¹³⁶ Litteratur passande denna målgrupp är enkla böcker med korta berättelser samt fotoböcker. Klassiker och skönlitterära verk vilka skildrar relationer och vardagsliv är populära. Individer som inte klarar av att läsa själv uppskattar många gånger högläsning.¹³⁷

4.1.4 Barn och ungdomar med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar

Denna målgrupp omfattas av individer med olika diagnoser av neuropsykiatriska funktionsnedsättningar såsom ADHD, Aspergers syndrom, DAMP eller Tourettes syndrom. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning medför svårigheter relaterade till hjärnans funktion. Svårigheterna kan gälla uppmärksamhet, aktivitetsnivå, impuls kontroll, samspel med andra, minne, inläring eller motorik.¹³⁸ Orsakerna till neuropsykiatriska funktionsnedsättningar kan vara många och ibland kan orsakerna inte fastställas. I vissa fall beror funktionsnedsättningen på ärftliga faktorer. Påfrestningar under graviditet och förlossning kan också vara en riskfaktor för ett ofött barn. I sällsynta fall kan sjukdom vara en bakomliggande faktor i form av epilepsi, kromosomavvikelse eller ämnesomsättningssjukdom.¹³⁹

Gemensamt för diagnoserna är bristande koncentrationsförmåga vilket kan inverka på läsförståelsen. Överaktiva eller okoncentrerade barn hanterar ofta läsning sämre. Målgruppen är relativt öppen med sina diagnoser även om märkbara skillnader i öppenhet finns mellan yngre och äldre.¹⁴⁰ Personer med koncentrationssvårigheter orkar inte läsa långa fortlöpande texter utan texten ska vara kort med luftig typografi och lätt att överblicka. Individer med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning har ofta lätt att förstå instruktioner, fakta och informationsmaterial. Svårigheten ligger i att tolka skönlitterära texter gällande inlevelse i personliga situationer och att förstå personliga känslor och tankar samt att uppfatta dilemman eller konflikter. Bristen på inlevelseförmåga att inte lätt att hantera men ett logiskt och tydligt händelseförlopp kan göra det möjligt för denna målgrupp att få behållning av litterära texter. Textens framställning ska ha en logisk uppbyggnad med en rak tidsföljd. Innehållet bör vara spännande utan krav på stor inlevelse i personliga

¹³⁵ Lundberg, I. & Reichenberg, M. (2008), "Vad är lättläst?", s. 19–20.

¹³⁶ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Målgrupper för lättlästa texter.

¹³⁷ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Rätt bok i rätt hand.

¹³⁸ Riksförbundet Attention webbsida > Funktionshinder > Neuropsykiatriska funktionshinder.

¹³⁹ Riksförbundet Attention webbsida > Funktionshinder > Orsaker.

¹⁴⁰ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Målgrupper för lättlästa texter.

känslor och tankar.¹⁴¹ Eftersom målgruppen är väldigt bred är det svårt att specificera litteraturbehovet. Omfattningen av funktionsnedsättningen får leda urvalet.¹⁴²

4.1.5 Invandrare och individer med invandrabakgrund

Personer med invandrabakgrund lär sig relativt fort att avkoda ord skrivna på svenska men har svårigheter gällande ordförståelse, meningsuppbyggnad, metaforer och ordspråk.¹⁴³ Barn med invandrabakgrund behärskar ofta det tekniska läsandet. Problemet grundar sig i läsförståelsen eftersom de saknar ett fullgott ordförråd samt den kunskap om svensk kultur som krävs för att tillgodogöra sig innehållet i svensk text. Vuxna individer med invandrabakgrund har ofta svårigheter med läsförståelse till följd av de inte behärskar det svenska språket. De kräver enkla texter med vardagliga ord vilka redogör för svenska förhållanden. Denna målgrupp upplever inte lässvårigheter som något känsligt eftersom anledningen till att det är svårt att läsa beror på bristande kunskaper i det svenska språket.¹⁴⁴ Målgruppens litterära behov är väldigt varierande. Personligt intresse samt individens språkliga färdighet måste styra urvalet.¹⁴⁵

4.1.6 Ovana eller ointresserade läsare

Ofta beror lässvårigheter till följd av liten läsvana på en omognad för den läsinlärning individen fick i lågstadiet. Avsaknad av mognad leder till att övning avtar och därmed också minskad självkänsla. Individer som är ovana eller ointresserade läsare kan öka motivationen till läsning genom läsövning. Övning leder till förbättrat läsande. Problemet med lässvårigheter är ofta väldigt känslig hos denna målgrupp.¹⁴⁶ För att underlätta läsning ska texten vara lätt att avkoda med en lättförståelig innebörd. Meningsbyggnaden ska vara anpassad utifrån individens förutsättningar och texten ska väcka nyfikenhet och glädje.¹⁴⁷ För denna målgrupp är det betydelsefullt med aktuell litteratur vilka gärna återberättar originaltitlar. Spännande böcker fungerar bra eftersom de direkt fascinerar läsaren. Även facklitteratur kan vara tillfredställande. Det är viktigt för denna målgrupp att böckerna ser ut som vilken bok som helst.¹⁴⁸

¹⁴¹ Lundberg, I. & Reichenberg, M. (2008), "Vad är lättläst?", s. 18–19.

¹⁴² Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Rätt bok i rätt hand.

¹⁴³ Lundberg, I. & Reichenberg, M. (2008), "Vad är lättläst?", s. 25.

¹⁴⁴ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Målgrupper för lättlästa texter.

¹⁴⁵ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Rätt bok i rätt hand.

¹⁴⁶ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Målgrupper för lättlästa texter.

¹⁴⁷ Lundberg, I. & Reichenberg, M. (2008), "Vad är lättläst?", s. 16.

¹⁴⁸ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Rätt bok i rätt hand.

4.2 Sammanfattande reflektion av domänens målgrupper

Domänanalysen har utifrån empiriska användarstudier kartlagt Centrum för lättlästs målgrupper och identifierat bakomliggande faktorer till lässvårigheter. Vidare har domänanalysen redogjort för målgruppernas informationsbehov gällande typ av litteratur samt textens innehåll och utformning.

Undersökningen åskådliggör att målgrupperna för den lättlästa litteraturen består av flera olika typer av individgrupper där de bakomliggande faktorerna till lässvårigheter är av väldigt varierande art. Målgrupperna för den lättlästa litteraturen har även väldigt skiftande informationsbehov. Som Hjørland (2002a) anfört är det viktigt med användarstudier av en domän då det kan bidra till att särskilja informationsbehovet hos olika grupper.¹⁴⁹ Informationsbehovet hos målgrupperna av lättläst litteratur påvisar stora variationer gällande litteraturtyp men även gällande textens handling och design. För att främja informationsbehovet hos sina målgrupper utgår Centrum för lättläst från flertalet tillvägagångssätt vilka kommer att belysas nedan.

Domänanalysen har i avsnittet om domänens organisation pekat på ett antal riktlinjer som Centrum för lättläst utarbetat för att tillgodose informationsbehovet hos individer med lässvårigheter. Dessa omfattas av fempunktsprogrammet, fyra principer i utformningen av lättlästa texter samt fem nivåer av svårighetsgrader för lättlästa böcker. Domänanalysen av Centrum för lättläst ger intrycket av att stiftelsen är en väl etablerad verksamhet med gediget framställda och genomtänkta riktlinjer och förehavanden i arbetet med att främja informationsbehovet hos sina målgrupper. Som det framkommer i domänanalysens epistemologi har Sveriges regering utarbetat en nationell handlingsplan för handikappolitiken vilket i korthet innebär att Sverige ska vara tillgängligt för alla år 2010. För att tillmötesgå detta har Centrum för lättläst utarbetat ett fempunktsprogram med vad som förefaller vara fullt utvecklade och goda direktiv för hur Sverige kan bli demokratiskt och tillgängligt för samtliga medborgare. Fempunktsprogrammet inbegriper följande direktiv: staten och kommunerna måste ge information på lättläst svenska, det måste finnas valinformation på lättläst svenska för att fler ska kunna rösta, skolbiblioteken ska ha böcker och tidningar på lättläst svenska, bibliotekarierna ska få utbildning om lässvårigheter samt att alla bibliotek ska ha en budget för lättläst litteratur. I vilken utsträckning Centrum för lättlästs fempunktsprogram kommer att ge resultat kan enbart spekuleras kring eftersom år 2010 i skrivande stund inte nått sitt slut.

Vidare åskådliggör domänanalysen i ontologin hur Centrum för lättläst arbetar med lättläst litteratur genom att författa lättlästa texter baserat på fyra principer vilka utgörs av innehåll, språk, bild och form. Principerna tycks vara väl utforma-

¹⁴⁹ Hjørland, B. (2002a), ”Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative”, s. 432.

de och genomtänkta och representerar i hög grad en lättläst text. Centrum för lättläst betecknar även genom LL-förlaget hur lättläst en bok är utifrån fem olika nivåer utifrån kategorierna lätt, lättare och lättast vilka ska utgöra en hjälp för målgrupperna att finna litteratur anpassad till deras läsförmåga. Nivåerna verkar vara framtagna med eftertanke och precision för att på ett bra och enkelt sätt urskilja olika svårighetsgrader av böckerna. Hur målgrupperna upplever indelningen av LL-förlagets böcker är dock oklart.

Sammantaget visar domänanalysen att Centrum för lättläst har ett tilltaget utbud av metoder att tillgå i arbetet med att främja informationsbehovet hos sina målgrupper. Samtliga förfaringssätt verkar vara noga planerade och väl utformade. Fler övergripande tillvägagångssätt för att tillgodose målgruppernas informationsbehov i form av informationsresurser och centrala institutioner kommer att presenteras i de två påföljande avsnitt via domänens dokumenttyper och domänens viktiga aktörer.

4.3 Domänens dokumenttyper

För att belysa domänens informationsresurser kommer detta avsnitt att beskriva domänens dokumenttyper genom studiet av *dokument och genrer*. Hjørland (2002a) avser med strategin att strukturera och organisera olika dokumenttyper inom en domän.¹⁵⁰ Informationsstrukturer och genrer har blivit allt viktigare att studera i samband med införandet av bland annat återvinningssystem i fulltext och hypertextsystem via internet baserade på HTML. Olika discipliner och diskurser utvecklar särskilda dokumenttyper anpassade för att passa deras specifika behov och användandet av dokumenttyperna varierar från domän till domän. Kvalitativa och kvantitativa studier av olika genrer i olika samhällen kan leda till mäktigare och mer särskiljda informationstjänster.¹⁵¹

Denna del ämnar således lägga fram domänens informationsresurser för att tillgängliggöra och sprida information vilka utgörs av Centrum för lättlästs dokumenttyper och publikationsformer. Dokumenttyperna representeras av forskning, nyhetsbrev, pressrum, skriftserie, tidningarna *8 SIDOR* och *Läsombudet* samt priserna Det Lätta Priset och Bästa lättlästa bibliotek.

4.3.1 Forskning

För närvarande pågår ett forskningsprojekt om lättläst, högläsning och demens. Projektet är ett samarbete mellan Centrum för lättläst och forskare från Institutio-

¹⁵⁰ Hjørland, B. (2002a), "Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative", s. 451.

¹⁵¹ Hjørland, B. (2002a), "Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative", s. 436–438.

nen för neurobiologi, vårdvetenskap och samhälle verksamt vid Karolinska institutet samt Institutionen för omvårdnad tillhörande Umeå universitet. Studien omfattar fyra äldre kvinnor med diagnosen demens. Kvinnorna har deltagit i högläsning av två texttyper ur *Kameliadamen*, en lättläst text samt en vanlig text, fördelat på totalt åtta tillfällen. Deltagarna blev filmade under högläsningen med två olika videokameror för att studera kvinnornas reaktioner. Ena kameran filmade gruppen som helhet medan den andra kameran fokuserade på att filma närbilder på en individ i taget. Analysarbetet av filmerna pågår i skrivande stund. Analysen omfattar reaktioner och kommentarer från deltagarna, såväl känslomässiga och verbala som ickeverbala i form av leenden, skratt och suckar. Förhoppningen är att resultatet ska leda till en vetenskaplig artikel med avsikt att framställa hur en grupp individer med demens reagerar vid högläsning av två olika texttyper.¹⁵²

Annan aktuellt forskning är rapporten *Texten, läsaren och samhället* vilken bygger på dokumentationer från konferensen med samma namn som hölls i Stockholm hösten 2006. I vardagen finns ständigt ett behov av läsning i någon form vilket medför stora hinder för personer med lässvårigheter. Rapporten bygger på diskussioner kring samhällets ökade krav på individers läs- och skrivförmåga gällande medborgarrollen, yrkesrollen samt rollen som konsument.¹⁵³

Forskningen som presenteras av Centrum för lättläst har ett starkt nationellt fokus och genom åren har det skrivits flertalet uppsatser på högskole- och universitetsnivå. Tillsammans med andra tidigare forskningsprojekt har bland annat följande teman behandlats: utprovning av lättlästa tidningstexter för vuxna personer med lässvårigheter, utvärdering av den lättlästa tidningen 8 SIDOR, ny teknik för personer med lässvårigheter, litteratur- och kulturfrämjande insatser av lättläst litteratur, förmågan att skriva och utforma lättlästa texter, nyhetsförmedling till personer med lässvårigheter, undersökning av hur kriterierna för lättläst litteratur efterföljs vid omarbetning av skönlitteratur, enkätundersökning om uppfattningen av lättlästa broschyrer, möjligheten att utveckla datoriserade hjälpmedel för att producera lättlästa texter, studier om hur myndighetsspråk ska bli begripligt och demokratiskt, meningslängdens inverkan på textuppfattning, läshastighet eller minnesbehållning, bildens betydelse inom samhällsinformation, dokumentation av arbetsprocessen och resultatet av arbetet med lättlästa texter, jämförelse emellan lättlästa texter på svenska och grafiska kommunikationssystem, hur lättläst text fungerar på internet, bästa sättet att presentera siffror i en lättläst text, utprovning och textanpassning till målgrupperna för lättläst litteratur, bibliotekaries arbete med att främja lättläst litteratur, myndigheters förhållningssätt till arbetet av att tillgängliggöra information till personer med funktionsnedsättning samt en mång-

¹⁵² Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Forskning om läsning och lättläst.

¹⁵³ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Forskning om läsning och lättläst.

fald olika litteraturprojekt för invandrare, personer med funktionsnedsättningar eller kulturellt eftersatta individer.¹⁵⁴

Största delen av forskningen omnämns på Centrum för lättlästs hemsida utan direkt tillgång till de fysiska dokumenten. Forskningen kan dock beställas i skriftformat mot en avgift på 50 kronor per dokument med undantag för ett fåtal dokument tillgängliga att läsa direkt på hemsidan.¹⁵⁵

4.3.2 Nyhetsbrev

Centrum för lättläst ger ut ett nyhetsbrev fyra gånger per år. Nyhetsbrevet skickas ut med e-post och är kostnadsfritt. Särskilda nyhetsbrev skickas även till flertalet yrkesgrupper såsom bibliotekspersonal, personal som arbetar med svenska för invandrare samt personal på gymnasiesärskolor. Anmälan till nyhetsbrev görs via hemsidan till Centrum för lättläst under avdelningen *om oss* där det också finns möjlighet att läsa gamla nyhetsbrev.¹⁵⁶

4.3.3 Pressrum

På hemsidan till Centrum för lättläst presenterar stiftelsen nyheter och pressmeddelanden vilka finns tillgängliga för alla besökare under avdelningen *pressrum*. Här finns dessutom stiftelsen pressbilder.¹⁵⁷ LL-förlaget har en egen sektion för pressmeddelanden vilka publiceras på hemsidan till Centrum för lättläst via LL-förlagets egen avdelning.¹⁵⁸

4.3.4 Skriftserie

Centrum för lättläst har en egen skriftserie till försäljning för allmänheten och andra intressenter via den egna hemsidan. Skrifterna berör olika ämnen knutna till lättläst litteratur och är lokaliserade under avsnittet *om oss*.¹⁵⁹

4.3.5 Tidningen 8 SIDOR

Tidningen *8 SIDOR* grundades 1984 och publiceras av Centrum för lättläst. *8 SIDOR* är en lättläst nyhetstidning som utkommer en gång per vecka. En gång i månaden ges tidningen ut med ett utökat innehåll. Två gånger i månaden anordnar tidningen en nyhetstävling och en gång per månad medföljer ett korsord. *8 SIDOR* skriver artiklar om bland annat kultur, sport och politik både inom Sverige och internationellt. Artiklarna är lätta att förstå med korta texter och många bilder. Tidningen använder enkla meningar och klargör vad som hänt, var det hänt och

¹⁵⁴ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Forskning om läsning och lättläst.

¹⁵⁵ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Forskning om läsning och lättläst.

¹⁵⁶ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Nyhetsbrev.

¹⁵⁷ Centrum för lättläst webbsida > Pressrum.

¹⁵⁸ Centrum för lättläst webbsida > LL-förlaget > LL-förlagets pressmeddelanden.

¹⁵⁹ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Vår skriftserie.

varför det hänt. *8 SIDOR* finns även inläst på CD samt som ljudfil att ladda ner från tidningens hemsida. Hemsidan tillhandahåller dessutom nyheter varje vardag. Tidningen säljer också artiklar till andra tidningar i behov av lättlästa nyheter. *8 SIDOR* tillhör inget politiskt parti och är inte heller knuten till någon organisation eller förening. Tidningen är inte vinstdrivande utan finansieras med bidrag från staten och ges ut i 11 500 exemplar med cirka 100 000 läsare. Prenumeration kan tecknas via tidningens egen hemsida. *8 SIDOR* har även en egen skriftserie baserat på tidningsmaterial och finns till försäljning för allmänheten och andra intressenter på hemsidan för *8 SIDOR* samt hemsidan till Centrum för lättläst. Tidningen finns också tillgänglig på internet via Centrum för lättlästs hemsida.¹⁶⁰

4.3.6 Tidningen Läsombudet

Tidningen *Läsombudet* ges ut fyra gånger per år och riktar sig till personer som ger lässtöd till individer med lässvårigheter, så kallade läsombud. Alla läsombud och medlemmar i arbetsgrupper bokförda i Centrum för lättlästs register får tidningen utan kostnad och har möjlighet att påverka tidningens innehåll genom exempelvis egna åsikter eller förslag på reportage. Tidningen finns även tillgänglig för allmänheten och andra intressenter att ladda ner från Centrum för lättlästs hemsida via avdelningen för *läsombud*.¹⁶¹

4.3.7 Det Lätta Priset

Varje år delar Centrum för lättläst ut Det Lätta Priset på 25 000 kronor till den som utfört meriterande insatser i arbetet med att öka lättbegripligheten inom exempelvis film, text, tal, bild, programverksamhet etcetera. Priset kan tilldelas en eller flera personer eller en institution, organisation eller likartat. År 2009 gick priset till kyrkoherden Olle Carlsson för hans sätt att tala på ett enkelt och begripligt sätt.¹⁶²

4.3.8 Bästa lättlästa bibliotek

Centrum för lättläst vill inspirera och uppmuntra biblioteken till att engagera sig i främjandet av den lättlästa litteraturen och utser därför Bästa lättlästa bibliotek. Priset infördes 2009 med en vinstsumma på 10 000 kronor avsett till läsfrämjande arbete på biblioteket. För att bli nominerad krävs bland annat att biblioteket är medvetet om att behovet av lättläst litteratur finns hos flertalet målgrupper. Biblioteket ska också arbeta aktivt med marknadsföring mot målgrupperna med skyltning och information om lättläst litteratur. Slutligen ska biblioteken avsätta särskilda resurser i arbetet med att främja den lättlästa litteraturen samt ha aktiviteter

¹⁶⁰ 8 SIDOR webbsida > Mer om 8 SIDOR > Om 8 SIDOR.

¹⁶¹ Centrum för lättläst webbsida > Läsombud > Tidningen Läsombud.

¹⁶² Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Det Lätta Priset.

inriktade mot målgrupperna av lättläst litteratur i sin programverksamhet. Vem som helst kan nominera ett bibliotek. År 2009 var nio bibliotek nominerade till Bästa lättlästa bibliotek där Norrköpings stadsbibliotek stod som vinnare eftersom deras verksamhet genomgående riktar sig till målgrupper i behov av lättläst litteratur.¹⁶³

4.4 Sammanfattande reflektion av domänens dokumenttyper

Domänanalysen av Centrum för lättlästs informationsresurser visar på ett ansevärt antal informationskanaler vilka representeras av domänens dokumenttyper. Informationsresurser tillhörande domänen för att tillgängliggöra och sprida information är således forskning, nyhetsbrev, pressrum, skriftserie, tidningarna *8 SIDOR* och *Läsombudet* samt priserna Det Lätta Priset och Bästa lättlästa bibliotek.

Stiftelsens forskning påvisar ett utbrett forskningsområde med ett vidsträckt spektrum av ämnen och inriktningar i anslutning till lättläst litteratur och dess målgrupper. Centrum för lättläst torde därmed ständigt ges möjlighet att hålla sig uppdaterad med aktuell information med en bred grund att arbeta vidare på. Forskningen kring arbetet med lättläst litteratur tycks ständigt framskrida vilket kan tyda på en positiv tillväxt av kunskapsutvecklingen vilket i sin tur kan bidra till en ökad förståelse och acceptans av läsårigheter och dess målgrupper i samhället. I dagsläget presenterar Centrum för lättläst forskning på hemsidan som kan beställas för kopiering mot en summa på 50 kronor, med undantag för ett fåtal dokument tillgängliga att ladda ner från hemsidan. Stiftelsen skulle säkerligen gynnas av att tillgängliggöra samtlig forskning på internet via hemsidan exempelvis i form av pdf-filer. Även om all forskning inte producerats av Centrum för lättläst kan det vara relevant att få tillgång till dessa dokument eftersom läs- och skrivårigheter tycks vara ett angeläget ämne i samband med att regeringen fastställt att Sverige ska vara tillgängligt för alla. Därmed kan det vara av vikt att lätt ha åtkomst till tidigare forskning. Trots att Centrum för lättläst är en svensk domän där forskningen till stor del presenterar nationella förhållanden skulle det kunna vara av intresse för stiftelsen att dessutom framhålla en större del internationell forskning.

Nyhetsbrevet, pressrummet, skriftserien samt tidningarna *8 SIDOR* och *Läsombudet* är alla lättillgängliga informationskällor via deras publicering på internet. Därigenom når de olika informationsresurserna en bred allmänhet vilket kan bidra till en ökad åtkomlighet och tillämpning som informationskällor för alla intresserade av företeelsen.

¹⁶³ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Bästa lättlästa bibliotek.

För att främja ett aktivt arbete med lättläst litteratur och dess målgrupper delar Centrum för lättläst ut priserna Det Lätta Priset och Bästa lättlästa bibliotek omfattande 10 000 kronor respektive 25 000 kronor vilket kanske kan locka till deltagande. När det gäller pris för Bästa lättlästa bibliotek skulle det vara intressant om Centrum för lättläst gjorde en uppföljning på vilket sätt prissumman använts i den vinnande verksamheten.

Sammantaget visar domänanalysen att Centrum för lättläst tillgängliggör och sprider information genom ett flertal dokumenttyper. Många av Centrum för lättlästs informationsresurser är dessutom lättillgängliga eftersom de finns att tillgå via internet. Hjørland (2002a) framhåller att olika discipliner och diskurser utvecklar särskilda dokumenttyper anpassade för att passa deras specifika behov.¹⁶⁴ Detta kan skönjas bland de olika dokumenttyperna Centrum för lättläst tillhandahåller eftersom det är rätt tydligt att dokumenten är anpassade till stiftelsens målgrupper eller till aktörer verksamma i direkt anknytning till Centrum för lättläst eller lättläst litteratur. Att ställa en mångfald av olika dokumenttyper till förfogande är ett bra sätt att nå ut till många. Över lag verkar domänen ha goda informationsresurser med en stor tillgång och ett gediget utbud av material, tips och råd. I vilken utsträckning informationsresurserna hos Centrum för lättläst utnyttjas av användarna är dock oklart.

Domänanalysen har härmed presenterat flertalet olika informationsresurser vilka ingår i domänens informationshanterande verksamhet gällande produktion och spridning av information. Den informationshanterande verksamheten omfattar även centrala aktörer vilka är en del av domänens informationsresurser. Påföljande avsnitt kommer således presentera viktiga aktörer inom domänen Centrum för lättläst vilka också medverkar till att understödja målgruppernas informationsbehov.

4.5 Domänens viktigaste aktörer

Centrum för lättläst omfattas av en mångfald dokumenttyper i den informationshanterande verksamheten gällande utbredning och tillgängliggörandet av information. Utöver dessa dokumenttyper finns flertalet andra informationsresurser i form av viktiga aktörer inom domänen vilka kan åskådliggöras genom studiet av *strukturer och institutioner för vetenskaplig kommunikation*. Hjørland (2002a) menar att en given disciplin eller domän kan beskrivas som ett system av institutioner och tjänster samt primära, sekundära eller tertiära informationskällor. Dessa system importerar information från andra domäner och exporterar information till

¹⁶⁴ Hjørland, B. (2002a), ”Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative”, s. 451.

andra domäner likväl som till allmänheten.¹⁶⁵ Studiet av strukturer inom domänen och informationsutbyte mellan domäner tillhandahåller användbar information för att förstå funktionen av specifika typer av dokument och informationsservice.¹⁶⁶

För att fastställa dessa system och strukturer medför denna strategi att organisera de viktigaste aktörerna och institutionerna inom den egna domänen vilket också är avsikten med detta avsnitt.¹⁶⁷ Inom Centrum för lättläst verkar en mångfald centrala institutioner och aktörer vilka utgörs av lättläst-tjänsten, LL-förlaget, bokhandel och webbkatalog, läsombud samt lärarrum.

4.5.1 Lättläst-tjänsten

Via lättläst-tjänsten tillhandahåller Centrum för lättläst en uppdragsverksamhet för lättlästa texter. Lättläst-tjänsten bearbetar på uppdrag bland annat samhällsinformation genom att skriva lättlästa tidningsartiklar, broschyrer, utredningar, webbsidor och andra typer av informationsdokument. Uppdragsgivarna kan vara allt ifrån myndigheter, föreningar, kommuner, företag till riksdag och regering. Ibland sker bearbetningar på lättläst-tjänstens egna initiativ.¹⁶⁸

Lättläst-tjänsten har en gedigen erfarenhet av att arbeta med olika typer av informationsmaterial. Vanligtvis utgår lättläst-tjänsten från en färdig originaltext vilken omarbetas till lättläst text, men lättläst-tjänsten formger även nytt material utifrån uppdragsgivarens önskemål. Förutom att bearbeta en text till att bli lättläst, bistår lättläst-tjänsten också med att rekommendera bilder och foton, ansvara för att bild och text samverkar, publicera, marknadsföra och skicka ut material.¹⁶⁹

Lättläst-tjänsten anordnar dessutom kurser till personer intresserade av att lära sig att skriva texter på lättläst svenska. Med tio års erfarenhet av utbildning erbjuder lättläst-tjänsten trestegskurser. Steg ett är en grundkurs i lättläst skrivande med två olika inriktningar, för ovana skribenter samt för mer vana skribenter. Steg två innebär en specialisering i att skriva lättläst på internet. Steg tre är en praktisk workshop. Kurser ges också på distans eller på plats. Lättläst-tjänsten håller även föredrag hos bland annat skolor, kommuner, företag och tidningsredaktioner.¹⁷⁰ Därtill erbjuder lättläst-tjänsten något de kallar lättläst-direkt. Lättläst-direkt innebär att lättläst-tjänsten deltar vid möten eller konferenser och skriver det talaren

¹⁶⁵ Hjørland, B. (2002a), "Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative", s. 446–448.

¹⁶⁶ Hjørland, B. (2002a), "Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative", s. 448.

¹⁶⁷ Hjørland, B. (2002a), "Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative", s. 451.

¹⁶⁸ Centrum för lättläst webbsida > Lättläst om oss > Lättlästtjänsten.

¹⁶⁹ Centrum för lättläst webbsida > Lättläst-tjänsten > Vi gör svåra texter lätta – bearbetningar.

¹⁷⁰ Centrum för lättläst webbsida > Lättläst-tjänsten > Våra kurser.

säger på lättläst svenska. Texten visas sedan på en stor skärm vilket ger alla möjlighet till att läsa och förstå mötets innehåll.¹⁷¹

4.5.2 LL-förlaget

LL-förlaget distribuerar enbart lättläst litteratur och ger ut ett trettiotal böcker varje år. Litteraturen i form av deckare, romaner, faktaböcker och noveller vänder sig till såväl vuxna som till unga läsare. Svårighetsgraden i böckerna varierar men alla böcker är lättlästa. Flera av böckerna finns även på CD-skiva eller som ljudfil. LL-förlaget ger ut boktidningen *Lättläst* där ny litteratur presenteras. Boktidningen publiceras två gånger per år och kan beställas via hemsidan till Centrum för lättläst. Varje år ges dessutom en katalog ut över förlagets totala bestånd.¹⁷² LL-förlaget arbetar på samma sätt som andra förlag genom att de får in förslag på böcker, de har också egna idéer på böcker de ber en författare utgå ifrån. Även utvärderingsgrupper knutna till de lättlästa målgrupperna kommer med förslag på litteratur. Författare anlitade av förlaget skriver oftast direkt på lättläst svenska. Faktaböckerna skrivs av författare och journalister vilka samarbetar med illustratörer och fotografer.¹⁷³

På hemsidan till Centrum för lättläst har LL-förlaget en egen avdelning där förlaget presenterar aktuella händelser, författarporträtt och pressmeddelanden. LL-förlaget omfattas dessutom av en bokhandel.¹⁷⁴

4.5.3 Bokhandel och webbkatalog

Centrum för lättläst har en egen bokhandel med lättlästa böcker öppen för alla att göra inköp. Bokhandeln har cirka 300 titlar till försäljning utgivna av LL-förlaget. Böckerna är återberättande faktaböcker, nyskrivna berättelser och klassiska romaner vilka är kategoriserande och sökbara under följande rubriker: *nya böcker, titlar A-Ö, författare A-Ö, genrer, nivåer* samt *billiga böcker*. I bokhandeln är det även möjligt att söka böcker via fritextsökning. Försäljning av böcker sker via Centrum för lättlästs hemsida där bokhandeln kan nås via LL-förlagets avdelning. Böcker säljs dessutom via e-post, telefon, fax eller via boktidningen *Lättläst*.¹⁷⁵ Centrum för lättläst har också ett antal ljudböcker vilka allmänheten kan köpa genom de vanliga bokhandlarna exempelvis på internet. Bibliotek kan köpa ljudböckerna via Bibliotekstjänst.¹⁷⁶ I anknytning till bokhandeln har Centrum för lättläst utvecklat en webbkatalog vilken fungerar som en guide över lättlästa böcker till försäljning i

¹⁷¹ Centrum för lättläst webbsida > Lättläst-tjänsten > Vi gör svåra texter lätta – bearbetningar > Vad är lättläst-direkt?

¹⁷² Centrum för lättläst webbsida > Lättläst om oss > LL-förlaget – Lättlästa böcker.

¹⁷³ Centrum för lättläst webbsida > LL-förlaget > Vad är en lättläst bok?

¹⁷⁴ Centrum för lättläst webbsida > LL-förlaget.

¹⁷⁵ Centrum för lättläst webbsida > LL-förlaget > Vår bokhandel.

¹⁷⁶ Centrum för lättläst webbsida > LL-förlaget > Mp3-ljudböcker.

bokhandeln. Tidigare fanns katalogen endast i tryckt utgåva. Webbkatalogen finns numera åtkomlig på hemsidan till Centrum för lättläst via LL-förlaget och har namnet Katalog 2010. Webbkatalogen har ingen funktion för fritextsökning, istället är katalogen uppbyggd med länkar till böcker indelat efter olika teman och underteman vilka ska underlätta för användarna att hitta böcker.¹⁷⁷

4.5.4 Läsombud

Läsombudsverksamheten är en samverkan mellan lokala och regionala aktörer vilka tillsammans ansvarar för att individer med lässvårigheter ska ha tillgång till kultur samt vara delaktiga i samhället. Verksamheten bygger på att hitta en metod som ska öka kunskapen och användandet av lättläst litteratur hos personer med lässvårigheter.¹⁷⁸ Individer med stora lässvårigheter och som inte kan eller orkar läsa själva kan få tillgång till läsning i form av högläsning. En person som läser högt för andra kallas läsombud och ofta är rollen som läsombud knuten till en yrkesroll.¹⁷⁹ Vanligtvis rör det sig om personal inom äldreomsorg och handikappomsorg, personliga assistenter, personal inom socialpsykiatri eller personal på olika typer av boenden.¹⁸⁰ För läsombuden kan högläsning vara en ny och spännande uppgift vilket är väldigt berikande. Högläsning kan bidra till ökad livskvalitet genom närhet, stimulans, kunskap och en mysig stund tillsammans. Ett läsombud anordnar regelbundna träffar med högläsning. Läsombuden informerar också om lättläst litteratur och arrangerar biblioteksbesök samt fungerar som inspiration till kollegor att läsa högt. Den som är intresserad av att bli ett läsombud deltar i en studiecirkel via ett studieförbund där lättläst litteratur studeras. Även kunskap om hur högläsning fungerar i praktiken ingår i studiecirkeln. Med jämna mellanrum erbjuds läsombuden fortbildning. Biblioteken kan bidra läsombuden med lästips och inspiration. Lästips till läsombud finns också på hemsidan till Centrum för lättläst där även all annan information gällande läsombud finns tillgänglig via avsnittet *läsombud*.¹⁸¹ Centrum för lättläst erbjuder stöd till läsombuden i form av att uppföra och bevara centrala och regionala kontakter. Stiftelsen medverkar dessutom till regionala planeringsmöten, fortbildningsdagar och konferenser samt till att informera och dela med sig av erfarenheter av högläsning och lättläst litteratur.¹⁸²

¹⁷⁷ Centrum för lättläst webbsida > LL-förlaget > Katalog 2010.

¹⁷⁸ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Läsombud – vägen till läsning inom vård och omsorg.

¹⁷⁹ Centrum för lättläst webbsida > Läsombud > Mer om läsombud.

¹⁸⁰ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Läsombud – vägen till läsning inom vård och omsorg.

¹⁸¹ Centrum för lättläst webbsida > Läsombud > Mer om läsombud.

¹⁸² Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Läsombud – vägen till läsning inom vård och omsorg.

4.5.5 Lärarrum

Centrum för lättläst erbjuder via sin hemsida ett avsnitt kallat *lärarrum*, där inspiration och information finns tillgängligt för lärare och andra som arbetar med elever i behov av lättläst litteratur. På hemsidan finns tips på uppslag både från stiftelsen Centrum för lättläst men också från lärare och pedagoger. Även hela lektioner finns att tillgå samt möjlighet för lärare att själva lämna tips och råd till lektioner. Lärarrum har också ett utbud av lärarhandledning och utbildningspaket.¹⁸³

4.6 Sammanfattande reflektion av domänens viktigaste aktörer

Domänanalysen har visat att Centrum för lättläst har en mångfald företeelser för att främja målgruppernas informationsbehov men också för att tillgängliggöra och sprida information. Dessa företeelser representeras av domänens dokumenttyper och viktiga aktörer. Betydelsefulla aktörer inom Centrum för lättläst är lättläst-tjänsten, LL-förlaget, bokhandel och webbkatalog, läsombud samt lärarrum.

Som en del i arbetet med att tillgängliggöra den lättlästa litteraturen ansvarar Centrum för lättläst för utgivningen av lättlästa böcker vilket sker via LL-förlaget. Det förefaller som om LL-förlaget har ett tilltagande bestånd av litteratur inom flertalet genrer vilket kan vara ett privilegium när det gäller att tillgodose målgruppernas olika behov och personliga preferenser. Helhetsintrycket är att LL-förlaget verkar vara en väl utvecklad verksamhet vilken tillhandahåller flera olika företeelser.

LL-förlagets böcker finns till försäljning i Centrum för lättlästs bokhandel och erbjuder cirka 300 titlar, vilket kanske inte anses vara ett stort bestånd men dock sker en ständigt ökad tillväxt. Litteraturen finns till försäljning via flertalet kanaler vilket ökar dess tillgänglighet och möjlighet till utbredning och spridning. Böckerna finns sökbara via två olika sökalternativ med något annorlunda sökfunktioner och utseende. I bokhandeln är det möjligt att söka böcker via förbestämda sökord men även via en frisökningsfunktion. Böckerna kan också sökas via webbkatalogen i anknytning till bokhandeln. Webbkatalogen är uppbyggd med länkar till böcker indelat efter flertalet teman och underteman men saknar en funktion för fritextsökning. Webbkatalogen har utvecklats från att endast ha varit åtkomlig i tryckt upplaga till att nu finnas att tillgå på internet vilket medför att katalogens lättillgänglighet ökat. Centrum för lättläst skulle med fördel kunna integrera dessa två och därmed få en väl fungerande sökmotor istället för att ha två skilda sökfunktioner. Centrum för lättlästs informationsåtervinning är därmed tämligen primitiv då den enbart består av webbkatalogen och bokhandelns sökfunktioner vilka

¹⁸³ Centrum för lättläst webbsida > Lärarrum.

är relativt enkla i sina utföranden. Dock möjliggör de båda fullgoda sökningar och är lätta att hantera.

Förutom textbearbetningar erbjuder Centrum för lättläst en uppdragsverksamhet för lättlästa texter via lättläst-tjänsten vilken främst riktar sig till företag, myndigheter, institutioner och organisationer. Lättläst-tjänsten verkar ha en väldigt stabil och gedigen bakgrund med ett omfattande utbud av tjänster och kurser. Tjänsterna tycks vara väl etablerade med en lång erfarenhet i grunden.

Domänanalysen redogör även hur Centrum för lättläst arbetar med att främja informationsbehovet hos sina målgrupper genom läsombudsverksamheten och lärarrummet. Läsombud är personer som ger lässtöd i form av högläsning till individer med lässvårigheter. Verksamheten tycks vara under ständig tillväxt och utveckling. Intrycket är att verksamheten verkar vara väldigt givande för såväl läsombud som för individerna som mottar tjänsten. Genom lärarrum tillhandahåller Centrum för lättläst tips och råd till lärare och andra som arbetar med individer i behov av lättläst litteratur. Det förefaller som om lärarrummet har ett omfattande utbud av material och information att tillgå, som också ständigt tilltar, vilket tyder på att lärarrummet brukas väl. I hur stor utsträckning lärare använder sig av lärarrummet är dock inte känt.

Undersökningen av domänens informationsstruktur har med detta redogjort för Centrum för lättlästs informationshanterande verksamhet. Domänanalysen har kartlagt Centrum för lättlästs målgrupper och deras informationsbehov. Analysen har även framställt hur stiftelsen arbetar för att främja informationsbehovet hos målgrupperna samt presenterat informationsresurser verksamma inom Centrum för lättläst i form av dokumenttyper och viktiga aktörer.

5. Bibliotekens roll i domänen

Ytterligare en viktig aktör med en betydande roll inom domänen Centrum för lättläst är de svenska biblioteken. Domänanalysen har studerat samarbetet mellan Centrum för lättläst och biblioteken vilket kommer att belysas i detta avsnitt.

Hösten 2008 hölls en konferens där Centrum för lättläst träffade bibliotekarier från 100 svenska bibliotek för att intensifiera arbetet med lättläst litteratur. I samband med konferensen bildades en referensgrupp vars uppgift är att förbättra bibliotekens främjande verksamhet av lättläst litteratur och dess målgrupper. Referensgruppen ska tillhandahålla biblioteken arbetsätt, metoder och handledning för hur biblioteken ska tillgodose målgrupperna av lättläst litteratur.¹⁸⁴

Centrum för lättläst har utformat konkreta förslag på hur biblioteken kan arbeta för att främja den lättlästa litteraturen. En viktig del i arbetet är marknadsföring och PR av den lättlästa litteraturen. Målgrupperna saknar ofta kunskap om vad lättläst litteratur är samt vilket bestånd biblioteken har att erbjuda. Därmed är det angeläget för biblioteken att aktivt arbeta med marknadsföring eftersom de befinner sig närmast användarna och målgrupperna lokalt på orten. Marknadsföringen bör inledas med att kartlägga bibliotekets upptagningsområde och närmare studera vilka målgrupper för lättläst litteratur som finns i bibliotekets närområde och vilka behov dessa har.¹⁸⁵

Enligt Centrum för lättläst är det angeläget att alltid ha en person ansvarig för den lättlästa litteraturen. Samarbete är viktigt i verksamhetsarbetet med lättläst litteratur och det gäller att många personer är engagerade för att fler individer ska få tillgång till lättläst litteratur.¹⁸⁶ Centrum för lättläst påpekar att samarbete krävs såväl internt på biblioteket som externt med andra samhällsaktörer.¹⁸⁷ När det kommer till målgrupperna för den lättlästa litteraturen är ansvarsfördelningen på biblioteken och samarbetet externt upplagt enligt nedan:

¹⁸⁴ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Vår Referensgrupp för bibliotek.

¹⁸⁵ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Marknadsföring och PR av lättläst.

¹⁸⁶ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Vem ansvarar för målgrupperna?

¹⁸⁷ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Samarbete gör det enklare att nå ut med lättläst.

Äldre personer och individer med demenssjukdomar är socialbibliotekariens ansvar men även personal med yttre tjänst.¹⁸⁸ På extern nivå kan samarbetsaktörer utgöras av läsombud, hemtjänst, särskilda äldreboenden, studieförbund, intresseorganisationer, dagliga verksamheter, kyrkor, landsting och kommun.¹⁸⁹

Dyslektiker och individer med olika typer av lässvårigheter är socialbibliotekariens och barnbibliotekariens ansvar men dessutom alla anställda med yttre tjänster. Eftersträvansvärt är att samarbeta med en tillgänglighetsgrupp.¹⁹⁰ Externt samarbete bör ske med kommun, landsting, skolor, försäkringskassan, arbetsförmedlingen, studieförbund, fackföreningar samt personalansvarig på företag.¹⁹¹

Individer med intellektuell funktionsnedsättning/utvecklingsstörning är socialbibliotekariens ansvar där ett ökat samarbete med andra är eftersträvansvärt.¹⁹² Samhällsaktörer för ett samarbete på extern nivå är särskolor, gruppboenden, studieförbund, dagliga verksamheter, korttidshem, hemtjänst, samhall, fritidspedagoger, intresseorganisationer, personliga assistenter, läsombud, landsting och kommun.¹⁹³

Barn och ungdomar med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är barnbibliotekariens ansvar och en tillgänglighetsgrupp vore önskvärt för att nå ut till de elever som av olika anledningar lämnat skolan.¹⁹⁴ På extern nivå ska ett samarbete genomföras med speciallärare, samhall, utbildningscenter för autism, fritidspedagoger, personliga assistenter, försäkringskassan, arbetsförmedlingen, kommun, landsting samt olika intresseorganisationer.¹⁹⁵

Invandrare och individer med invandrarbakgrund är en målgrupp som samtliga biblioteksanställda ska ha kunskap om eftersom alla på biblioteket möter denna målgrupp. Dock bör en person ha det yttersta ansvaret för målgruppen. Samarbete med den ansvarige för utländska medier är att föredra. En tillgäng-

¹⁸⁸ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Vem ansvarar för målgrupperna?

¹⁸⁹ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Samarbete gör det enklare att nå ut med lättläst.

¹⁹⁰ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Vem ansvarar för målgrupperna?

¹⁹¹ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Samarbete gör det enklare att nå ut med lättläst.

¹⁹² Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Vem ansvarar för målgrupperna?

¹⁹³ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Samarbete gör det enklare att nå ut med lättläst.

¹⁹⁴ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Vem ansvarar för målgrupperna?

¹⁹⁵ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Samarbete gör det enklare att nå ut med lättläst.

lighetsgrupp bör tillsättas för att tillgodose målgruppens behov.¹⁹⁶ Ett externt samarbete kan vara med landsting, kommun, arbetsförmedlingen, fackföreningar, försäkringskassan, flyktingförläggningar, lokala invandrarföreningar och lärare i svenska som andra språk.¹⁹⁷

Ovana eller ointresserade läsare. Barnbibliotekarien ansvar för de yngre i denna målgrupp medan de äldre ligger under all personals ansvar. Vanligtvis är det dock socialbibliotekarien som ansvarar för de äldre. En tillgänglighetsgrupp bör arbeta med denna stora och ständigt växande målgrupp.¹⁹⁸ Samarbete med externa aktörer bör vara med skolor, fackföreningar, studieförbund, försäkringskassan samt arbetsförmedlingen.¹⁹⁹

Två gånger per år marknadsför Centrum för lättläst olika teman vilka med fördel kan användas på biblioteken för att skylta med lättläst litteratur. Ofta bygger ett tema på nya böcker eller aktuella samhällshändelser. Centrum för lättläst tar även emot förslag på olika teman från biblioteken och allmänheten. Exempel på tidigare teman är: unga killar och läsning, klassiskt värre samt läs filmen.²⁰⁰

I och med att riksdagen har beslutat att samhällsinformation ska finnas tillgängligt för alla medborgare i Sverige betonar Centrum för lättläst att biblioteken bör tillhandahålla lättläst samhällsinformation. Biblioteken kan beställa eller ladda ner och skriva ut aktuell samhällsinformation på lättläst svenska. Informationen ska sedan skyltas tydligt och helst finnas tillsammans med övrig samhällsinformation. Biblioteken kan dessutom nyttja lättläst-tjänstens hemsida för att få hjälp med utformning av lättläst material.²⁰¹

Centrum för lättläst framhåller att det är angeläget att biblioteken kan erbjuda målgrupperna för lättläst litteratur möjligheten att ta del av nyheter. Därför rekommenderar Centrum för lättläst att biblioteken ska prenumerera på tidningen 8 SIDOR. Eftersom tidningen riktar sig till flera målgrupper och dessutom är tunn är det viktigt att skylta tydligt samt tänka på att tidningen kan placeras på flera olika hyllor i biblioteket och gärna med tidningskäpp. Dessutom finns möjlighet

¹⁹⁶ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Vem ansvarar för målgrupperna?

¹⁹⁷ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Samarbete gör det enklare att nå ut med lättläst.

¹⁹⁸ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Vem ansvarar för målgrupperna?

¹⁹⁹ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Samarbete gör det enklare att nå ut med lättläst.

²⁰⁰ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Teman kring lättlästa böcker.

²⁰¹ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Lättläst samhällsinformation.

för biblioteken som prenumerant att erbjuda målgrupperna tidningen på internet där mycket extra material finns att tillgå.²⁰²

Material och skyltning är en annan betydelsefull del i bibliotekens arbete med att främja lättläst litteratur. En del av målgrupperna för den lättlästa litteraturen vill undvika att utmärka sig genom att besöka hyllan med lättläst litteratur. Vissa individer är inte ens medvetna om att det finns lättläst litteratur. Därför är det viktigt att placera lättläst litteratur på övriga hyllor i biblioteket. Skyltning ska givetvis anpassas utifrån varje enskilt bibliotek men ett par generella riktlinjer är att hyllan med lättläst litteratur ska ha en tydlig placering med tydlig skyltning vid entrén. Hyllan ska vara markerad med lättläst märkning, exempelvis via knubbar som finns att tillgå via hemsidan till Centrum för lättläst. Den lättlästa litteraturen ska också vara indelad i genrer. Skyltning av lättläst litteratur ska inte enbart finnas i direkt anslutning till hyllan med lättläst litteratur utan även i närheten av övrig skyltning. Slutligen ska biblioteken tillhandahålla lättlästa låneregler och lättläst information om bibliotekets bestånd.²⁰³

Vidare anser Centrum för lättläst att biblioteken bör skriva ett avtal eller en överenskommelse med socialförvaltningen för att garantera att arbetet med den lättlästa litteraturen fortskrider kontinuerligt. Referensgruppen har formulerat ett reviderbart förslag på ett kontrakt vilket omfattar riktlinjer för bibliotekens samt socialförvaltningens olika ansvarsområden. Biblioteken ansvarar för att tillgodose målgrupperna av lättläst litteratur ett aktuellt och mångfaldigt bestånd. Därtill ska biblioteken utgöra en del av en arbetsgrupp för läsombud i samarbete med intresseorganisationer, studieförbund och socialtjänst. Biblioteken ska ha kontakt med läsombudsverksamheten i form av en ansvarig kontaktperson. Minst två gånger per år ska läsombud inbjudas till biblioteken för bokprat och aktuell information. Slutligen ska biblioteken informera socialförvaltningen om hinder eller förändringar vilka påverkar arbetet med den lättlästa litteraturen. Socialförvaltningens ansvar är att varje vecka erbjuda högläsning inom äldre- och handikappomsorgen samt att tillgängliggöra lättläst litteratur till de som kan läsa själva. Dessutom ska socialförvaltningen arbeta för ett fungerande samarbete mellan bibliotek och personal. Till sist ansvarar socialförvaltningen för att registret över läsombud är ständigt aktuellt och att ändringar når biblioteken samt att det finns läsombud inom alla enheter vilka ska tjänstgöra som kontaktpersoner till biblioteken.²⁰⁴

Centrum för lättläst har också utformat en checklista med inspirerande idéer för de bibliotek som tänker skapa en ny avdelning för lättläst litteratur eller för helt nya bibliotek som ska öppna. Listan inkluderar information om hur markna-

²⁰² Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > 8 SIDOR - lätta nyheter på biblioteket.

²⁰³ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Material och skyltning.

²⁰⁴ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Skriva avtal eller överenskommelse.

den för lättläst litteratur förefaller i upptagningsområdet, om vem som ska bära ansvaret för den lättlästa litteraturen, om skyltning och placering av lättläst litteratur, om litteraturförmedling och marknadsföring till målgrupperna, om attityder hos målgrupperna samt exempel på hur andra bibliotek arbetar med lättläst litteratur. Slutligen presenteras en lista på konkreta förslag på hur biblioteken kan arbeta med marknadsföring genom att exempelvis annonsera i lokala tidningar, hitta samarbetspartners, informera bibliotekets användare om lättläst litteratur, ha en lättläst webbsida tillgänglig för allmänheten samt erbjuda aktiviteter med högläsning.²⁰⁵

För att närmare belysa de svenska bibliotekens läsfrämjande verksamhet för personer med lässvårigheter följer en presentation med exempel på insatser de nominerade till Bästa lättläst bibliotek 2009 genomfört. Ängelholms stadsbibliotek ville förenklade för sina användare att leta efter lättläst litteratur. Därför ersatte biblioteket det krångliga SAB-systemet med enkla ämnesord.²⁰⁶ Kungsholmens bibliotek har satsat extra på vuxna användare med utvecklingsstörning. Framförallt har biblioteket utbildat läsombud på alla gruppbestäder och i daglig verksamhet.²⁰⁷ Falkenbergs bibliotek har givit den lättlästa litteraturen en mer framträdande placering än tidigare. För att avdelningen ska kännas modern har biblioteket anskaffat flertalet nya lättlästa böcker.²⁰⁸ Strängnäs bibliotek har arbetat med att öka tillgängligheten av lättläst litteratur. Bibliotekets personal har utbildats i olika funktionsnedsättningar vilket lett till en tilltagande medvetenhet om vikten av att bistå alla användare i att hitta information eller litteratur.²⁰⁹ Östersunds bibliotek har prioriterat nya svenskar som målgrupp av den lättlästa litteraturen. Nya svenskar erbjuds visning av biblioteket där information om och placering av lättläst litteratur ingår. Biblioteket delar också ut broschyrer på lättläst svenska om bibliotekets verksamhet.²¹⁰ Göteborgs stadsbibliotek arbetar för att vara lyhörda för olika användares behov. Målet är att tillhandahålla litteratur för alla oavsett läsnivå varpå biblioteket valt att kombinera lättläst litteratur med specialmedia.²¹¹ Tornskuggans bibliotek är ett eget bibliotek med lättläst litteratur och tillhör Rinkeby-Kista dagliga verksamheter. De biblioteksanställda arbetar med att förstärka det vanliga

²⁰⁵ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Hur arbeta med lättläst på biblioteket > Checklista: Öppna nytt bibliotek eller en ny avdelning med lättläst.

²⁰⁶ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Goda exempel från bibliotek i landet > Ängelholm förenklade det krångliga SAB-systemet.

²⁰⁷ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Goda exempel från bibliotek i landet > Kungsholmen satsar extra på vuxna personer med utvecklingsstörning.

²⁰⁸ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Goda exempel från bibliotek i landet > Falkenbergs bibliotek har gjort "ett lyft" på lättlästavdelningen.

²⁰⁹ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Goda exempel från bibliotek i landet > Strängnäs bibliotek ökar tillgängligheten till lättläst.

²¹⁰ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Goda exempel från bibliotek i landet > Östersunds bibliotek guidar nya svenskar bland lättläst.

²¹¹ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Goda exempel från bibliotek i landet > Göteborgs Stadsbibliotek är lyhörda för olika behov.

språket med teckenkommunikation och bilder.²¹² Norrköpings stadsbibliotek har en aktiv läsfrämjande verksamhet. Läsombudsverksamheten omfattar drygt 200 läsombud. Dessutom ger biblioteket service till häkten och anstalter.²¹³ Tyresös bibliotek anordnar träffar för att informera om lättläst litteratur och andra särskilda medier. Biblioteket samarbetar med specialpedagoger på skolor för att främja arbetet med barn och ungdomar. Även särskolan gör regelbundna besök hos biblioteket.²¹⁴

5.1 Sammanfattande reflektion av bibliotekens roll i domänen

Domänanalysen har redogjort för samarbetet mellan Centrum för lättläst och de svenska biblioteken. Resultatet av undersökningen visar att år 2008 har Centrum för lättläst inrättat en referensgrupp vilken arbetar med att utveckla och förbättra de svenska bibliotekens läsfrämjande arbete för individer med lässvårigheter. Centrum för lättläst har utformat konkreta riktlinjer för hur biblioteken kan stärka sitt arbete med lättläst litteratur vilket omfattar marknadsföring av den lättlästa litteraturen, tydlig ansvarsfördelning av målgrupperna, ett internt såväl som ett externt samarbete, ta del av en checklista med inspirerande idéer, tillhandahålla material om lättläst litteratur och ha tydlig skyltning i biblioteken, främja läsombudsverksamheten, föreslå teman kring lättlästa böcker, skriva avtal med socialförvaltning samt erbjuda lättläst samhällsinformation och nyheter via tidningen 8 SIDOR. Intrycket av riktlinjerna är att stiftelsen verkar ha tydligt konstruerade och noggrant genomtänkta förslag vilka med fördel kan guida biblioteken och därmed torde underlätta det främjande arbetet. Hur många bibliotek i Sverige och i vilken utsträckning biblioteken arbetar utifrån dessa riktlinjer framgår inte.

Trots gedigna och klara direktiv utarbetade av Centrum för lättläst förefaller det som om bibliotekens arbete med lättläst litteratur och dess målgrupper är försummat. Forskningsöversikten har visat att biblioteken saknar både intresse och kunskap om den lättlästa litteraturen och dess målgrupper. Biblioteken saknar de resurser som krävs för att arbetet ska fungera tillfredställande. Dessutom råder en osäkerhet gällande målgrupperna angående vilka som har rätt till lättläst litteratur och hur dessa kan urskiljas. Det är även svårt att nå ut till alla målgrupper och risken finns att målgrupperna känner sig diskriminerade. Det är också oklart vem som ska ha det yttersta ansvaret för den lättlästa litteraturen både internt och extern på biblioteken. Jag avser att belysa detta närmare i uppsatsens slutdiskussion.

²¹² Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Goda exempel från bibliotek i landet > Tornskuggans bibliotek – en del av Rinkeby-Kista Dagliga Verksamheter.

²¹³ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Goda exempel från bibliotek i landet > Norrköping ger biblioteksservice till häkten och anstalter.

²¹⁴ Centrum för lättläst webbsida > Bibliotek > Goda exempel från bibliotek i landet > Tyresö bibliotek bjuder in till lättläst.

6. Slutdiskussion

Uppsatsen har bidragit till en utkristallisering av domänens övergripande informationstillstånd där jag vill påstå att Centrum för lättlästs informationshanterande verksamhet anses vara tillfredsställande. Domänanalysen har kartlagt de informationsresurser Centrum för lättläst brukar för att tillgängliggöra och sprida information vilka är forskning, nyhetsbrev, pressrum, skriftserie, LL-förlaget, bokhandel och webbkatalog, tidningarna *Läsombudet* och *8 SIDOR* samt priserna Det Lätta Priset och Bästa lättlästa bibliotek. Centrum för lättläst erbjuder således en tilltagen produktion och utbredning av information genom tillgång till vad som förefaller vara flera väldigt goda och tillförlitliga informationsresurser.

Domänens informationshanterande verksamhet vänder sig främst till de svenska biblioteken och till personer som arbetar med lättläst litteratur eller dess målgrupper, men också till allmänheten med personligt intresse av lättläst arbete. Centrum för lättlästs hemsida som är uppsatsens främsta informationskälla utgör navet för stiftelsens informationsspridning. Här finns samtliga informationsresurser samlade vilka verkar vara av god kvalitet. Första intrycket av hemsidan är att den är väldigt informativ och väl uppbyggd. Efter att ha spenderat mycket tid vid hemsidans olika informationskanaler förefaller dock hemsidan bitvis lite rörig. Samma information upprepas och finns tillgänglig på ett flertal ställen vilket både är onödigt och förvirrande. Med fördel kan dokument och information koncentreras till ett ställe. Det är lätt att hitta på hemsidan, men ständiga korslänkar som upprepas gör således att sidan upplevs lite tjatig. Vissa delar på hemsidan är inte omfattande och skulle med fördel kunna utvecklas. Exempelvis kan som tidigare nämnts forskningen utökas med pdf-filer som en del av god forskningsetik samt införandet av en integrerad sökfunktion i anknytning till bokhandeln och webbkatalogen. Information och utformning av hemsidan kan dock ha ändrats under och efter uppsatsskrivandet i och med att internet är snabbt föränderligt med ständiga uppdateringar av hemsidor och dokument.

Domänanalysen av Centrum för lättläst framhåller att stiftelsen verkar vara en gedigen organisation som arbetar på regeringens uppdrag med väl formulerade mål och stadgar för det lättlästa verksamhetsarbetet. Centrum för lättläst tycks ha en stabil och väl förankrad verksamhet med en hög kompetens och väl utvecklade informationsstrukturer och objekt. Hjørland (2004a) framhåller att olika professioner beskriver informativa objekt på varierande sätt och de organiserar dess be-

skrivningar enligt domänspecifika kriterier.²¹⁵ Centrum för lättläst har en specifik ämnesinriktning mot lättlästa texter och böcker vilket ställer krav på särskilda ämneskunskaper för en god framställning av information och dokument vilket domänens breda yrkeskvalifikationer inom journalistisk, förlagsverksamhet, formgivning, litteratur samt ständig aktuell forskning torde uppfylla. Samtidigt verkar stiftelsen ideligen arbeta för att utveckla sina förfaranden vilket tyder på en konstant positiv strävan mot förnyelse och förbättring av den informationshanterade verksamheten. Ständigt fokus ligger på arbetet med att tillgodose informationsbehovet hos domänens målgrupper.

Resultatet av domänanalysen har identifierat flertalet olika typer av målgrupper där orsakerna till lässvårigheter visat sig vara av väldigt varierande art. Stora variationer förekommer även mellan målgrupperna när det gäller deras informationsbehov i form av litteraturtyp samt en texts innehåll och utformning. Enligt Hjørland (2004a) syftar domänanalys inte till att bilda en allmän tolkning av användare utan uppfattningen är att användargrupper tillhör olika kulturer, sociala strukturer och kunskapsdomäner. Användarna är sammankopplade i samhörigheter som delar gemensamma särdrag.²¹⁶ När det gäller användarnas informationsbehov framhåller Hjørland (2002b) att inom domänanalys och det socio-kognitiva perspektivet grundas informationsbehovet hos en individ på sociala och kulturella faktorer. Ofta är informationsbehovet svårt att uttrycka och specificera bland informationsanvändare. Informationsbehovet hos användaren är ett uttryck för dess subjektiva informationsbehov vilket följaktligen kan skilja sig från dess faktiska eller objektiva informationsbehov.²¹⁷

De målgrupper som domänanalysen har identifierat är äldre personer och individer med demenssjukdomar, dyslektiker och individer med olika typer av lässvårigheter, individer med intellektuell funktionsnedsättning/utvecklingsstörning, barn och ungdomar med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, invandrare och individer med invandrarbakgrund samt ovana eller ointresserade läsare. För att främja informationsbehovet hos målgrupperna har Centrum för lättläst utarbetat ett antal metoder vilka omfattar fempunktsprogrammet, fyra principer i utformningen av lättlästa texter, fem nivåer av svårighetsgrader för lättlästa böcker, lättläst-tjänsten, läsombudsverksamhet och lärarrummet.

Min uppfattning är att Centrum för lättläst fokuserar på att gestalta lättläst som något positivt. Centrum för lättläst avser inte att framställa sina målgrupper avvikande från normen, istället försöker stiftelsen att normalisera individer med lässvårigheter genom att betona i hur stor utsträckning lässvårigheter förekommer.

²¹⁵ Hjørland, B. (2004a), "Domain Analysis: A Socio-Cognitive Orientation for Information Science Research", Passim.

²¹⁶ Hjørland, B. (2004a), "Domain Analysis: A Socio-Cognitive Orientation for Information Science Research", Passim.

²¹⁷ Hjørland, B. (2002b), "Epistemology and the Socio-Cognitive Perspective in Information Science", s. 263 f.

Centrum för lättläst tycks värdesätta att göra litteratur tillgängligt utifrån varje enskild individs förutsättningar i form av en värdig text. Kanske kan tillgången till böcker ses som ett försök att normalisera individer och därmed göra det möjligt för alla människor att känna sig delaktiga i samhället.

Forskningsöversikten påvisade att bibliotekarier känner en stor osäkerhet i arbetet med målgrupperna till den lättlästa litteraturen. Dahlbergs (2007) undersökning åskådliggjorde att bibliotekarierna tycker att det är svårt att nå ut till målgrupperna eftersom de omfattar en mångfald av olika grupper. Målgrupperna saknar dessutom kunskap om att lättläst litteratur finns. Vid bemötande av målgrupperna menar bibliotekarierna att det är svårt att veta vem som har lässvårigheter när funktionshindren inte är synliga.²¹⁸ Myllylä och Näslund (2004) framhöll i sin studie att det är viktigt att bibliotekarien ser till målgruppernas intressen och tidigare läsvanor vid förmedling av litteratur. Därmed kan svårighetsgraden anpassas utifrån individens behov.²¹⁹ Linderbergs enkätundersökning påvisade att en del bibliotekarier tycker det är svårt att rekommendera lättlästa böcker eftersom de upplever att målgrupperna blir diskriminerade. Viss osäkerhet om vilka målgrupper den lättlästa litteraturen är avsedd för rådde också bland bibliotekarierna.²²⁰ Bibliotekarierna i Esaiasson studie från 2008 kände motvilja att rekommendera lättläst litteratur eftersom de inte vill generera målgrupperna.²²¹ Rutledge (2002) menar att det krävs en attitydförändring inom biblioteksprofessionen²²² och jag är benägen att hålla med.

Biblioteken är skyldiga att erbjuda samma service till samtliga användare oavsett om individen har en funktionsnedsättning eller inte. Som jag ser det kan den stora variationen av målgrupper och deras olika informationsbehov tänkas ställa krav på biblioteken och deras kunskaper om målgrupperna vilket kan påverka arbetet med lättläst litteratur. Bristande intresse och kunskap kan försvåra eller hindra arbetet. Jag anser att en viktig aspekt att beakta är att målgrupperna sällan är homogena. En individ kan exempelvis ha flera typer av funktionsnedsättningar vilket medför att det torde vara svårt att välja litteratur utifrån en färdig mall. Därmed bör omfattningen av funktionsnedsättningen och informationsbehovet fastställas utifrån varje enskilt fall innan litteratur rekommenderas till målgrupperna även om det kan vara av värde att ha riktlinjer att utgå ifrån.

Forskningsöversikten visar också att vissa målgrupper upplever att den lättlästa litteraturen är barnslig och saknar stimulans där utbudet är sparsamt. Bibliote-

²¹⁸ Dahlberg, S. (2007), "LL-böcker på bibliotek: En studie av bibliotekariers förmedlingsarbete av lättläst litteratur", s. 30 ff.

²¹⁹ Myllylä, A. & Näslund, R. (2004), "Barnbibliotekariers förmedlingsarbete med lättläst barnlitteratur", s. 67.

²²⁰ Linderberg, K. (1978), *LL-utgivningen och biblioteken*, Passim.

²²¹ Esaiasson, K. (2008), "Lättläst väcker starka känslor: En studie av bibliotekspersonals inställning till den lättlästa litteraturen och dess användare utifrån Pierre Bourdieus kultursociologiska teorier", s. 30 ff.

²²² Rutledge, H. (2002), "Dyslexia: Challenges and Opportunities for Public Libraries", s. 144 ff.

ken har dessutom problem med att integrera den lättlästa litteraturen i biblioteksmiljön där tydliga direktiv saknas för hur litteraturen ska märkas, skyltas, tillgängliggöras, presenteras och marknadsföras. Trots de negativa framtoningarna vill jag påstå att Centrum för lättläst kommit långt i det främjande arbetet med den lättlästa litteraturen och i arbetet med att tillgodose målgruppernas olika informationsbehov. Centrum för lättläst strävar efter att publicera böcker till vuxna och barn av god kvalitet där utbudet av lättläst litteratur ständigt ökar. Det finns även möjlighet för målgrupperna att till viss del vara med och påverka böckernas innehåll eftersom Centrum för lättläst tar emot önskemål från alla. Dock kan bland annat upphovsrätten begränsa en förfrågan. Stiftelsen har också utvecklat fem olika svårighetsnivåer för lättlästa böcker med kriterier anpassade till att tillgodose behoven hos personer med lässvårigheter. Dessutom har Centrum för lättläst utarbetat flera förslag som kan hjälpa biblioteken i deras lättlästa verksamhetsarbete vilket resultatet av uppsatsens undersökning observerat.

Domänanalysen har undersökt samarbetet mellan Centrum för lättläst och de svenska biblioteken. Centrum för lättläst har bildat en referensgrupp som har till uppgift att utveckla och förnya bibliotekens arbete med lättläst litteratur och deras målgrupper. Stiftelsen har utformat konkreta riktlinjer för hur biblioteken kan förbättra arbetet med lättläst litteratur vilket omfattar marknadsföring av lättläst litteratur, tydlig ansvarsfördelning, internt och externt samarbete, checklista med inspirerande idéer, tillhandahålla material och ha tydlig skyltning, främja läsombudsverksamheten, föreslå teman kring lättlästa böcker, skriva avtal med socialförvaltning, erbjuda lättläst samhällsinformation och nyheter via tidningen 8 SIDOR.

Trots en mångfald av vad som verkar vara väl genomtänkta och utförligt formulerade tillvägagångssätt utformade av Centrum för lättläst så fungerar alltså inte bibliotekens arbete med lättläst litteratur och målgrupperna på ett tillfredsställande sätt. Kan det vara så att vissa bibliotek inte är medveta att det finns stöd att få i det läsfrämjandet arbete av lättläst litteratur och dess målgrupper? Eller kan det vara så att den hjälp som finns att tillgå helt enkelt inte är tillräcklig? Tidigare studier visar på att biblioteken saknar resurser i form av tid, pengar och personal. Över lag verkar biblioteken ha en negativ inställning till arbetet med lättläst litteratur och dess målgrupper även om insikt finns om behovet och nyttan med lättlästa böcker. Myllylä och Näslund (2004) fann i sin studie att bibliotekarierna upplevde att det är viktigt att ha tillräckligt med tid i bemötandet av målgrupperna men att det är svårt att få tiden att räcka till.²²³ Karlssons undersökning från 2006 pekar på att det är en resursfråga i form av ekonomiska begränsningar.²²⁴ Även McLoughlin och

²²³ Myllylä, A. & Näslund, R. (2004), "Barnbibliotekariers förmedlingsarbete med lättläst barnlitteratur", s. 68.

²²⁴ Karlsson, C. (2006), "Folkbibliotek och invandras första tid i Sverige: En explorativ undersökning", s. 45–59.

Morris (2004) menar att en åtdragen budget och begränsad personaltillgång är ett hinder i arbetet med lättläst litteratur.²²⁵

Hur kan då arbetet med den lättlästa litteraturen och dess målgrupper förbättras och vem ansvarar egentligen för att arbetet med lättläst litteratur ska fungera bra? Enligt bibliotekslagen ska alla medborgare ha tillgång till ett bibliotek och biblioteken ska prioritera invandrare och personer med funktionsnedsättning. Bibliotekens åtagande är tydligt formulerat men det är varje enskild kommun som bestämmer på vilket sätt de ska infria lagens stadgar. Dock saknas uppföljning av bibliotekslagen och ingen myndighet har heller formellt tillsynsansvar. Statens kulturråd menar därför att det krävs en tillsynsmyndighet.²²⁶ Vidare framhåller Statens kulturråd att en förbättrad dialog mellan biblioteken och olika handikapporganisationer skulle gynna biblioteken i form av ökad kunskap om målgruppernas situation och behov.²²⁷ Centrum för lättläst föreslår i sitt fempunktsprogram att kommunerna ska utarbeta biblioteksplaner vilket ska innefatta att bibliotekarier ska få kompetensutveckling i lättläst litteratur och lässvårigheter samt om målgrupperna. Vidare anser stiftelsen att alla kommuner bör införa en särskild budget till biblioteken avsedd för lättläst litteratur.²²⁸

Trots ett medvetet behov hos biblioteken att förbättringar i arbetet med lättläst litteratur och dess målgrupper är nödvändigt finns det alltså stora brister i bibliotekens verksamheter. Att komma till rätta med problemen är inte helt lätt men min uppfattning är således att det bör finnas ett tydligt ansvar för arbetet med lättläst litteratur. Det bör även finnas en myndighet med tillsynsansvar vilken ska granska kommunernas arbete grundat på bibliotekslagen. Möjlighet till kompetensutveckling för bibliotekspersonal och ökad kontakt med handikapporganisationer är också viktiga aspekter. Biblioteken behöver också ökade resurser, mer kunskap, tydliga direktiv och en positiv attityd i arbetet med lättläst litteratur och dess målgrupper. Här har Centrum för lättläst och kommunerna en betydelsefull roll att bistå biblioteken i det läsfrämjande arbetet för personer med lässvårigheter där ett väl fungerade samarbete är nödvändigt för att arbetet med lättläst litteratur ska fungera tillfredsställande.

Förhoppning är att denna uppsats ska uppmuntra till ytterligare studier. När det gäller fortsatt forskning skulle det skulle vara intressant att göra en utvärdering av projektet lättläst 2010 för att se om målen är uppnådda och hur planerna med att arbeta vidare utifrån detta ser ut, vare sig målen är uppnådda eller inte. Det skulle även vara intressant att studera domänen ut ett användarperspektiv med fokus på målgruppernas uppfattning av arbetet kring lättläst litteratur. Det kan

²²⁵ McLoughlin, C. & Morris, A. (2004), "UK Public Libraries: Roles in Adult Literacy Provision", s. 44 f.

²²⁶ Statens kulturråd. (1999), Bibliotekens särskilda tjänster. Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade, s. 182–183.

²²⁷ Statens kulturråd. (1999), Bibliotekens särskilda tjänster. Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade, s. 71.

²²⁸ Centrum för lättläst webbsida > Om oss > Fempunktsprogrammet.

också vara av intresse att undersöka i hur stor utsträckning Centrum för lättlästa material, råd och tips brukas av lärare, läsombud, bibliotek och övriga intressenter samt hur kvalitén på materialet och de lättlästa böckerna uppfattas.

7. Sammanfattning

25 procent av Sveriges befolkning beräknas ha lässvårigheter. Sveriges regering anser att det är en demokratisk rättighet för alla medborgare att få ta del av nyheter och kultur och har därför beslutat att Sverige ska vara lättillgängligt för samtliga år 2010. För att nå dit har uppdraget fallit på stiftelsen Centrum för lättläst som arbetar med att skriva lättlästa texter på svenska samt med att förbättra bibliotekens arbete med lättläst litteratur.

Syftet med uppsatsen är att undersöka Centrum för lättläst och deras informationshanterande verksamhet med inriktning mot informationsstrukturer och informationsbehov. Uppsatsen syftar även till att undersöka hur Centrum för lättläst arbetar med de svenska biblioteken för att främja verksamhetsarbetet för personer med lässvårigheter. De frågeställningar som ligger till grund för undersökningen är följande:

- Hur är Centrum för lättlästs verksamhet kring lättläst litteratur strukturerad och organiserad?
- Vilka är Centrum för lättlästs målgrupper och hur ser deras informationsbehov ut?
- Hur arbetar Centrum för lättläst för att främja informationsbehovet hos sina målgrupper?
- Hur verkar samarbetet mellan Centrum för lättläst och de svenska biblioteken?
- Vilka informationsresurser finns hos Centrum för lättläst för att tillgängliggöra och sprida information?

Uppsatsen grundar sig på domänanalytisk teori och metod inspirerat av Birger Hjørland. Domänanalysen har avgränsats till att undersöka ontologi, epistemologi, sociologi, empiriska användarstudier, studiet av dokument och genrer samt strukturer och institutioner för vetenskaplig kommunikation. Uppsatsens främsta informationskälla är hemsidan till Centrum för lättläst. Övriga källor är olika rapporter och diverse hemsidor. Resultatet av domänanalysen visar att Centrum för lättlästs organisation är politiskt styrd där regeringen fastställt stadgarna för stiftelsens arbete. Centrum för lättläst ontologi omfattas av att framställa lättlästa texter och böcker. När Centrum för lättläst utformar en lättläst text arbetar de utifrån principerna innehåll, språk, bild och form. Vid publicering av lättläst litteratur

indelas böckerna i fem olika svårighetsnivåer utifrån kategorierna lätt, lättare och lättast. Epistemologin framställer Centrum för lättlästs verksamhetsmål vilka omfattas av att läsanpassa nyhetstidningen, tillhandahålla en bred utgivning av lättlästa böcker, ha en god marknadsföring, utveckla läsombudsverksamheten, kartlägga och analysera det regionala utfallet, fungera som kompetenscentrum, öka utbudet av lättläst litteratur i skolan, utveckla nya medier samt genomföra en omvärldsanalys. Centrum för lättlästs sociologi redogör för stiftelsens breda klientel samt flertalet svenska och internationella inrättningar som arbetar med att främja tillgänglighet av information och lättlästa medier.

Domänanalysen har identifierat Centrum för lättlästs målgrupper vilka utgörs av äldre personer och individer med demenssjukdomar, dyslektiker och individer med olika typer av lässvårigheter, individer med intellektuell funktionsnedsättning/utvecklingsstörning, invandrare och individer med invandrarbakgrund, ovana eller ointresserade läsare samt barn och ungdomar med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. De bakomliggande faktorerna till lässvårigheter är av väldigt varierande art liksom målgruppernas informationsbehov.

Undersökningen har även kartlagt Centrum för lättlästs informationsresurser för att tillgängliggöra och sprida information vilka utgörs av stiftelsens dokumenttyper. Dokumenttyperna representeras av forskning, nyhetsbrev, pressrum, skriftserie, tidningarna *8 SIDOR* och *Läsombudet* samt priserna Det Lätta Priset och Bästa lättlästa bibliotek. Den informationshanterande verksamheten omfattar även viktiga aktörer som är en del av domänens informationsresurser vilka också medverkar till att understödja målgruppernas informationsbehov. Inom Centrum för lättläst verkar följande aktörer lättläst-tjänsten, LL-förlaget, bokhandel och webbkatalog, läsombud samt lärarrum. En annan viktig aktör med en betydande roll inom domänen är de svenska biblioteken. Domänanalysen har studerat samarbetet mellan Centrum för lättläst och biblioteken. Stiftelsen har utformat konkreta riktlinjer för hur biblioteken kan stärka sitt arbete med lättläst litteratur vilket omfattar marknadsföring av lättläst litteratur, tydlig ansvarsfördelning, internt och externt samarbete, checklista med inspirerande idéer, tillhandahålla material och ha tydlig skyltning, främja läsombudsverksamheten, föreslå teman kring lättlästa böcker, skriva avtal med socialförvaltning, erbjuda lättläst samhällsinformation och nyheter via tidningen *8 SIDOR*.

8. Käll- och litteraturförteckning

8.1 Otryckt material

E-post i uppsatsförfattarens ägo, adresserat till Annika Andersson, avsändare AnnMarie Lindman vid Centrum för lättläst, 2010-04-08.

8.2 Tryckt material

- Cruce, Mary L. & Walling, Linda Lucas (1995), "Recreation Reading for Adults with Mental Retardation" i *Information Services for People with Developmental Disabilities*, red: Linda Lucas Walling & Marilyn M. Irwin. Westport: Greenwood Press, s. 197–209.
- Dahlberg, Stina (2007), "LL-böcker på bibliotek: En studie av bibliotekariers förmedlingsarbete av lättläst litteratur". D-uppsats i biblioteks- & informationsvetenskap, Umeå Universitet: Sociologiska institutionen, 2007:347.
- Esaiasson, Karin (2008), "Lättläst väcker starka känslor: En studie av bibliotekspersonals inställning till den lättlästa litteraturen och dess användare utifrån Pierre Bourdieus kultursociologiska teorier". Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås: Bibliotekshögskolan, 2008:84.
- Fahlbeck, Anna (2003), "Barn med lässvårigheter och bibliotek: En användarstudie om några barns erfarenheter och upplevelser av bibliotek". Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås: Bibliotekshögskolan, 2003:36.
- Hjørland, Birger & Albrechtsen, Hanne (1995), "Toward a New Horizon in Information Science: Domain-Analysis". *Journal of the American Society for Information Science*, vol. 46, nr. 6, s. 400–425. Finns som e-tidskrift.
- Hjørland, Birger (1996), "A New Horizon for Information Science [Rejoinder]". *Journal of the American Society for Information Science*, vol. 47, nr. 4, s. 333–335. Finns som e-tidskrift.

- (2004a), ”Domain Analysis: A Socio-Cognitive Orientation for Information Science Research”. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*, vol. 30, nr. 3. Finns som e-tidskrift.
 - (2004b), ”Domain Analysis in Information Science” i *Encyclopedia of Library and Information Science*, 2 uppl. red: Miriam A. Drake. New York: Dekker, s 129–135.
 - (2002a), ”Domain Analysis in Information Science: Eleven Approaches – Traditional as well as Innovative”. *Journal of Documentation*, vol. 58, nr. 4, s. 422–462. Finns som e-tidskrift.
 - (2002b), ”Epistemology and the Socio-Cognitive Perspective in Information Science”. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, vol. 53, nr. 4, s. 257–270. Finns som e-tidskrift.
 - (1997), *Information Seeking and Subject Representation: An Activity-Theoretical Approach to Information Science*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Karlsson, Claus (2006), ”Folkbibliotek och invandrares första tid i Sverige: En explorativ undersökning”. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås: Bibliotekshögskolan, 2006:91.
- Linderberg, Kerstin (1977), *LL-utgivningen och biblioteken*. Västerås: Skolöverstyrelsens arbetsgrupp för lättlästa böcker.
- Lundberg, Ingvar & Reichenberg, Monica (2008), ”Vad är lättläst?”. Stockholm: Edita, Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- McLoughlin, Carla & Morris, Anne (2004), ”UK Public Libraries: Roles in Adult Literacy Provision”. *Journal of Librarianship and Information Science*, vol. 36, nr. 1, s. 37–46. Finns som e-tidskrift.
- Myllylä, Anne & Näslund, Ragnhild (2004), ”Barnbibliotekariers förmedlingsarbete med lättläst litteratur”. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås: Bibliotekshögskolan, 2004:87.
- Norlin, Dennis (1995), ”Helping Adults with Mental Retardation Satisfy Their Information Needs” i *Information Services for People with Developmental Disabilities*, red: Linda Lucas Walling & Marilyn M. Irwin. Westport: Greenwood Press, s. 181–195.
- Regeringens proposition 1999/2000:79. ”Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken”. Stockholm: Socialdepartementet.
- Regeringsbeslut 115, 1988-06-22. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Regeringsbeslut 65, 2009-12-17. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Ross, Virginia & Akin, Lynn (2009), ”Children with Learning Disabilities and Public Libraries: An E-Survey of Services, Programs, Resources and Training”. *Public Library Quarterly*, vol. 21, nr. 4, s. 9–18. Finns som e-tidskrift.
- Rutledge, Hazel (2002), ”Dyslexia: Challenges and Opportunities for Public Libraries”. *Journal of Librarianship and Information Science*, vol. 34, nr. 3, s. 135–144. Finns som e-tidskrift.

- Salton, Gerard (1996), "A New Horizon for Information Science [Letter to the Editor]". *Journal of the American Society for Information Science*, vol. 47, nr. 4, s. 333. Finns som e-tidskrift.
- Skolverket (2001), "Barns läskompetens i Sverige och i världen". Stockholm: PIRLS.
- Statens kulturråd (1999), *Bibliotekens särskilda tjänster. Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade*. Stockholm: Statens kulturråd.
- Sundin, Olof & Johannisson, Jenny (2005), "Pragmatism, Neo-pragmatism and Sociocultural Theory: Communicative Participation as a Perspective in LIS". *Journal of Documentation*, vol. 61, nr. 1, s. 23–43. Finns som e-tidskrift.
- Svensk författningssamling (1996:1596). Bibliotekslagen.
- Wells, Stewart (1995), "Outreach, Special Needs Centers, and Mainstreaming Services: Options for Public Library Service" i *Information Services for People with Developmental Disabilities*, red: Linda Lucas Walling & Marilyn M. Irwin. Westport: Greenwood Press, s. 211–219.
- Wilson, Patrick (1998), "Book review: Hjørland, Birger. Information Seeking and Subject Representation: An Activity-Theoretical Approach to Information science". *College and Research Libraries*, vol. 59, nr. 3, s. 287–288. Finns som e-tidskrift.

8.2.1 Webbsidor

- 8 SIDOR. URL: <http://www.8sidor.se> [2010-02-07].
- Centrum för lättläst. URL: <http://www.lattlast.se> [2010-03-25].
- Demensförbundet. URL: <http://www.demensforbundet.se> [2010-02-04].
- Dyslexiförbundet FMLS. URL: <http://www.fmls.nu> [2010-01-27].
- Easy-to-Read Network. URL: <http://www.easy-to-read-network.org> [2010-01-27].
- Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning. URL: <http://www.fub.se> [2010-02-04].
- Föräldraföreningen för dyslektiska barn. URL: <http://www.fob.se> [2010-02-04].
- Gnesta kommun. URL: <http://www.gnesta.se> [2010-02-04].
- Handisam. URL: <http://www.handisam.se> [2010-01-27].
- Hjälpmedelsinstitutet. URL: <http://www.hi.se> [2010-01-27].
- Landstinget i Östergötland. URL: <http://www.lio.se> [2010-02-04].
- Läsa och skriva. URL: <http://spica.utv.miun.se/lasaochskriva>[2010-01-15].
- Plain English Campaign. URL: <http://www.plainenglish.co.uk> [2010-01-27].
- Riksförbundet Attention. URL: <http://www.attention-riks.se> [2010-02-04].
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. URL: <http://www.spsm.se> [2010-02-04].
- Språkrådet. URL: <http://www.sprakradet.se> [2010-01-27].
- Svenska dyslexiföreningen. URL: <http://dyslexiforeningen.se> [2010-01-15].
- Talboks- och punktskriftsbiblioteket. URL: <http://www.tpb.se> [2010-01-27].

The European Agency for Development in Special Needs Education. URL:
<http://www.european-agency.org> [2010-01-27].